

Enkät om betygens betydelse för elevers självbild och upplevelser av livschanser. Vi är två studenter från lärarutbildningen på Södertörns högskola som håller på att skriva C-uppsats i pedagogik. Vi vill veta hur ni upplever betyg. Därför ber vi er vänligen fylla i denna enkät. Ni är helt anonyma. Tack på förhand! Cecilia och Sara.

1. Kön:

Man

Kvinna

2. Bostadsort, ange även postnummer:

3. Etnisk bakgrund:

4. Vilken utbildning har dina föräldrar?

Kryssa för ett alternativ vardera, det som passar bäst in på din mamma och pappa.

Pappa Mamma

Ej avslutad grundskola.

Grundskola (eller motsvarande).

Gymnasium (eller motsvarande).

Högskola eller universitet.

Vet ej

Annat:

5. Dina föräldrars nuvarande sysselsättning/yrke? Skriv dina föräldrars yrken.

Mamma

Pappa

6. Vilket program läser du?

7. Vad påverkade dig att välja det programmet? Kryssa i på varje alternativ den ruta i skalan som stämmer bäst in på dig.

Betyg Inte alls Mycket

Föräldrar Inte alls Mycket

Intresse Inte alls Mycket

Annat:

8. Vad hade du för poäng när du gick ut grundskolan?

9. Vilka betyg hade du i kärnämnen när du gick ut grundskolan? Kryssa i ett betyg för varje ämne.

Betyg
saknas IG G VG MVG

Svenska
Engelska
Matematik

10. Fick du de betyg du var värd i grundskolan?

Ja Nej

11. Var du nöjd med dina slutbetyg i grundskolan? Kryssa i den ruta i skalan som du tycker stämmer bäst in på dig.

Inte nöjd
alls Mycket nöjd

Motivera ditt svar:

12. Vad tyckte dina föräldrar om dina slutbetyg från grundskolan? Kryssa i den ruta på skalan som stämmer bäst in på dig.

Inte nöjda
alls Mycket nöjda

Motivera ditt svar:

13. Var det viktigt för dig vad dina föräldrar tyckte om dina betyg?

Inte
alls Mycket

Motivera ditt svar:

14. Försöker dina föräldrar påverka dina betyg?

Inte
alls Mycket

Motivera ditt svar:

15. Upplever du att dina föräldrar bryr sig om vad du får för betyg?

Lite Mycket

16. Vad upplever du att dina föräldrar har för förväntningar på dina betyg? Kryssa i den ruta i skalan som du tycker passar bäst in på din situation.

Låga Höga

17. Upplever du att dina betyg påverkar hur du uppfattas av andra? Kryssa i den ruta på varje alternativ som du tycker passar bäst in på din situation.

Föräldrar	Ja	Nej
Kompisar	Ja	Nej
Släkt	Ja	Nej

18. Påverkar dina betyg hur du ser på dig själv? Kryssa i Ja eller Nej.

Ja Nej

Motivera ditt svar:

19. Har du något drömyrke?

Ja Nej

Om JA, vilket?

20. Kommer du att arbeta med ditt drömyrke?

Ja Nej

Om NEJ, varför inte?

21. Tror du att dina betyg påverkar dina valmöjligheter vid fortsatta studier eller yrkesval?

Ja Nej

Motivera ditt svar:

22. Har alla samma möjlighet att få bra betyg om man vill?

Ja Nej

Om nej, varför?

TACK FÖR DIN MEDVERKAN!

Södertörns högskola
Kurs: Uppsats/examensarbete, 10 p

Skolbetygens roll i den sociala reproduktionen

Gymnasieelevers upplevelser av betyg och livschanser

Uppsats VT 2005
Författare: Cecilia Kullander och Sara Jansson
Handledare: Hassan Sharif

I denna uppsats har vi undersökt skolbetygens roll i den sociala reproduktionen. Syftet med uppsatsen är att beskriva och undersöka hur betygen, utifrån variablerna klass, kön, etnicitet och betyg, påverkar elevers självbild och deras upplevelse av livschanser. Utifrån teorier och tidigare forskning på området har vi genomfört kvantitativa enkätundersökningar på två gymnasieskolor, ett yrkesinriktat kommunalt gymnasium i södra Storstockholm och ett teoretiskt kommunalt gymnasium i Stockholms innerstad. Vi lät 80 elever som går i dessa skolor besvara enkätfrågor kring hur deras självbild och livschanser påverkas av betyg. Utifrån variablerna klass, kön, etnicitet och betyg har vi undersökt om olika samhällsgrupper upplever olika grad av påverkan från betygen.

Som en teoretisk utgångspunkt för vår undersökning använde vi Bourdieus kultur och utbildningssociologiska perspektiv. Framförallt använder vi oss av begreppen kapital och habitus. Vi redogör även för tidigare forskning kring självbild, klass och betyg och definierar begrepp som vi anser kan bidra till förståelsen av det empiriska materialet.

Undersökningen visar att skillnaden mellan hur elever med arbetarklassbakgrund och elever med medelklassbakgrund upplever att de påverkas av betyg är ansenlig. Vi förklarar detta med att betyg inte innebär höjd status hos arbetarklassen och därför inte är speciellt eftertraktade. Det innebär också att betygen för elever från arbetarklassen inte direkt påverkar deras självbild till skillnad mot elever med en medelklass bakgrund.

Resultaten utmynnar en diskussion kring betygens roll i dagens skola och deras roll i återskapandet av klassroller. Vi kommer i uppsatsen fram till att betyg kan ses som ett verktyg för de som styr samhället genom vilket positioner och framgång legitimeras.

Nyckelord: betyg, social reproduktion, Bourdieu, kapital, habitus, självbild

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING.....	2
BAKGRUND	2
<i>Skolutveckling och betyg: historik.....</i>	2
<i>Betygsdebatten.....</i>	4
SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	6
METOD	6
<i>Avgränsningar och urval</i>	7
<i>Fördelar och nackdelar med metoden</i>	8
TIDIGARE FORSKNING	10
KLASS, MAKT OCH LIVSCHANSER	11
KLASS OCH BETYG	12
SJÄLVBILD OCH SJÄLVUPPFATTNING	13
TEORETISK UTGÅNGSPUNKT	17
BOURDIEUS KULTUR- OCH UTBILDNINGSSOCIOLOGISKA PERSPEKTIV	17
REDOVISNING	20
KATEGORISERINGAR OCH FÖRKLARINGAR AV VARIABLER.....	20
<i>Klass och betyg.....</i>	20
<i>Kön och etnicitet.....</i>	23
REDOVISNING EFTER FRÅGESTÄLLNINGARNA	23
RESULTATDISKUSSION	31
AVSLUTANDE DISKUSSION	37
LITTERATURFÖRTECKNING	39

INLEDNING

Den svenska skolan har förändrats och omstrukturerats många gånger under de senaste decennierna. Målet har varit att erbjuda alla elever samma möjligheter till en bra utbildning. Nutidens skola, som fostrar eleverna enligt Lpo94, ska se till att såväl fattig som rik, man som kvinna och oberoende av etnicitet får samma möjligheter till utbildning och kunskap. Skolan ska vara en del i skapandet av ett jämlikt samhälle.

Nyligen utkom Skolverket med en studie kring betyg. De anser sig i denna se ett tydligt samband mellan bedömning och måluppfyllelse i skolan. Utifrån studien föreslår Skolverket att elever ska betygsättas redan från sjunde klass, vilket ledde en livlig debatt mellan de olika politiska lägren. Betygsfrågan har alltid varit känslig och åsikterna har alltid varit starkt färgade av politisk tillhörighet (Lärarnas tidning, 2005).

Det finns stor tillgång av forskning kring hur social bakgrund, kön och etnicitet påverkar studieprestationerna och möjligheterna att studera vidare. All denna forskning pekar på att klass, kön och etnicitet trots skolans goda ambitioner fortfarande i många fall är avgörande för prestationerna i skolan (Andersson, 1999).

Trots alla omstruktureringar på vägen mot en skola för alla så kvarstår fortfarande betygen som verktyg för bedömning och som maktmedel. Varför har just betygen förblivit så opåverkade och oförändrade genom årens lopp medan resten av skolan utvecklats bort från konkurrens mot en mer individuellt anpassad utbildning? I vems intresse ligger det att behålla betygen?

I denna uppsats är vi intresserade av att undersöka på vilket sätt elever påverkas av betygen, och om olika samhällsgrupper upplever att de påverkas olika mycket? Påverkar betygen elevernas självbild och upplevda framtidsutsikter?

Bakgrund

Skolutveckling och betyg: historik

Den svenska skolan har i och med sina omstruktureringar ökat möjligheterna för alla elever och ungdomar att välja efter intresse och anlag. I och med de första tankarna om enhetsskolan vid 1900-talets mitt väcktes tanken om en skola där elever ska inte längre slussas in olika skolformer beroende på föräldrarnas samhällsställning. Grundskolan är baserad på en demokratisk tanke, tanken att alla barn, oberoende av bakgrund, ska ha samma fostran och utbildning och därmed samma valmöjligheter och förmåga till kritiskt tänkande (Egidius, 2001).

Men vägen till en skola för alla var lång och svår att överföra från teori till praktik. Från att ha placerats på olika skolor sorterade man nu eleverna efter teoretisk eller praktisk intelligens. Detta ledde till att den traditionella segregationen mellan huvudet och handen, och mellan arbetarbarn och tjänstemannabarn, kunde fortleva (Egidius, 2001).

I och med Lgr80 gjordes ett nytt försök att komma bort från sortering av eleverna genom att tona ner skillnaderna i lättare och svårare kurser i t ex engelska och matematik (Egidius, 2001). I och med Lgr 80 skulle eleverna tillsammans med läraren ta ett större ansvar för undervisningen. Lärarnas uppgift var att begränsa, inleda och sammanfatta arbetsområden. Eleverna skulle arbeta mer i grupper och med större arbetsuppgifter. Därmed kan sägas att från och med Lgr 80 gick skolan från styrning och kontroll mot mer frihet och makt till eleven (Egidius, 2001).

I och med Lpo94 blev ansvaret för skolan och utbildningens utformande alltmer lokalt förlagd. Den tog ytterligare ett steg bort från det parallella skolsystemet, avskaffade stadietänkandet, åtminstone i teorin, och närmade sig därmed en skola för alla. I Lpo94 står det om eleven att i takt med ”ökande mognad och ökade kunskaper skall deras inflytande över uppställandet av undervisningsmål, urval av innehåll och val av arbetsätt öka (Lpo94). Detta var tänkt att öka chansen för alla elever att lyckas i skolan, utan att t ex sorteras in i allmänna eller särskilda klasser eller att jämföras med andra (Egidius, 2001).

Från Lgr62 och fram till dagens läroplan Lpo94 finns en historisk utveckling bort från kontroll och differentiering av elever mot en skola för alla och en pedagogisk syn där individens självförverkligande i samarbete och gemenskap med andra står i centrum. I Lpo94 är det demokratiska värderingar och elevens inflytande viktigare än i någon av de tidigare läroplanerna (Egidius, 2001).

Men denna utveckling omfattar emellertid inte alla delar av skolan utan utelämnar en viktig del: betygen och dess kontrollfunktion. Betygens funktion har endast genomgått mindre förändringar sedan det parallella skolsystemet. Trots en övrig utveckling bort från sortering och kontroll har skolan hållit fast vid betygen. Under grundskolans första 30 år tillämpades relativa betyg i form av sifferbetyg på en femgradig skala, vilka i första hand användes för urval och jämförelse. Betygen var viktiga ”vid det urval som måste ske, för att en riktig fördelning av samhällsarbetsområden på skilda verksamhetsområden skall komma till stånd” (Andersson, 1999 s. 25). En av de få förändringar som skedde under dessa 30 år var borttagandet av ”uppförande- och ordningsbetyget” (Egidius, 2001).

Lgr80 tonade ner det relativa tänkandet men det var först i och med Lpo94 som betygens pedagogiska funktion lyftes fram. Betygen skulle vara ett hjälpmedel för att bedöma

hur långt i utvecklingen eleven nått i förhållande till målen. Därför infördes kunskaps- och målrelaterade betyg som bedömdes efter en tregradig skala med beteckningarna godkänd, väl godkänd och mycket väl godkänd. Betygens urvalsfunktion skulle tonas ner med hjälp av högskoleprov, andra särskilda prov, tidigare utbildning samt arbetslivserfarenhet. Men i verkligheten behandlas fortfarande betygsskalan som om den vore en intervallskala, och fortfarande antas ungefär lika många via betygen till högskolorna (Andersson, 1999).

Betygsdebatten

Betygens vara eller ickevara och betygens fördelar respektive nackdelar är ett ämne som diskuterats ofta och mycket i den svenska debatten. Åsikterna går ofta rejält isär och kan i de flesta fall härledas till ideologiska övertygelser och politisk färg. Hur har då debatten kring betygen sett ut i Sverige de senaste 50 åren?

Under 40- och 50- talen dominerades betygsdebatten av en diskussion kring de begrepp som traditionellt varit mest omtvistade då betyg diskuteras, deras värde för motivation, urval och information (Andersson, 1999).

Mot slutet av 60-talet uppstod en betygsdebatt kring målrelaterade betyg som förespråkades av det borgerliga blocket. Det fanns tydliga politiska motsättningar i frågan. Målrelaterade betygens motståndare var rädda för att undervisningen skulle bindas och likriktas mot delar som gick att beskriva som mål (SOU, 1983). Debatten resulterade i en betygsutredning där socialdemokraternas förslag innebar en betygsfri grundskola, men med ett tregradigt omdöme, medan moderaterna gick åt andra hållet och ville ha betyg från åk 3, vilket slutade i en kompromiss som innebar ett uppmjukande av de femgradiga relativa betygen i och med Lgr80 (Andersson, 1999). Betygutredningen från 1973 visade att behovet av information knappast motiverar betyg och att betygets motivationsfunktion endast är positiv när det gäller högpresterande elever. Att betygen trots detta fick finnas kvar i grundskolan berodde på behovet av jämförande betyg vid urvalet till gymnasieskolan (SOU, 1983).

Under 80-talet fortsatte kritiken mot det relativa betygssystemet. Stress, tävlan, konkurrens, hinder för samarbete och svårigheter med att informera kring de relativa betygens användning samt betygens minskande betydelse i urvalssammanhang var de argument som togs upp (Andersson, 1999). Per Måhl menade att de relativa betygen ger omöjliga och motsägande anvisningar (Måhl, 1991). Kritiken mot det relativa betygssystemet resulterade till slut i att det 1989 tillsattes en expertgrupp för att utreda en övergång från relativa till

målrelaterade betyg. Idén om målrelaterade betyg var inte ny. Tanken att lärare skulle skriva ner sina undervisningsmål kom ursprungligen från USA (Andersson, 1999).

Övergången till målrelaterade betyg överensstämde med den övriga utvecklingen i samhället under samma tid. Allt fler företag valde på 1980- och 90-talen att gå från regelstyrning till mål eller resultatstyrning (Egidius, 2001). De nya kunskaps- och målrelaterade betygen speglade också en förändring i samhället där den ideologiska basen byttes ut mot en mer individualistiskt präglad syn med betoning av individens eget ansvar för sitt lärande (Andersson, 1999). Den kritik som idag riktas mot de målrelaterade betygen är att de saknar den jämförbarhet som är nödvändig för ett rättvist urval till högskolan.

De politiska partierna har idag ungefär samma åsikter som hela senare halvan av förra seklet. Moderaterna är det parti som på allvar diskuterar en utökad bedömning i skolan och en mer differentierad betygsskala som sträcker sig lägre ned i åldrarna. Vänsterpartiet är konsekvent emot att betyg skall förekomma i skolsystemet (Andersson, 1999).

Andra som varit aktiva i betygsdebatten är t ex Sveriges Arbetsgivare Förening (SAF), Landsorganisationen (LO), Lärarförbundet, Lärarnas Riksförbund, Riksförbundet Hem och Skola och Elevorganisationen i Sverige. SAF är för betygssättning under hela skoltiden, som även inkluderar betygssättning av personlighetsegenskaper. SAF menar att kontroll och betygssättning av ordning, flit, arbetsförmåga, samarbetsförmåga, och noggrannhet är av betydelse för att kunna förutsäga uppträdande på arbetsplatserna. Men Håkan Andersson kommer i sin avhandling *”Skolbetygens betydelse i skolan och vid övergången till arbetslivet”* fram till att skolbetygen spelar en underordnad roll i förhållande till övriga urvalsinstrument för arbetsgivare vid rekrytering (Andersson, 1987).

LO kritiserar betygen därför att de graderar eleverna och pekar på de negativa verkningarna som kan bli följden, t ex stigmatisering. Lärarförbundet vill ha en betygsfri grundskola, men kan tänka sig betyg i gymnasieskolan. Lärarnas Riksförbund är för målrelaterade betyg och föreslår en sjugradig betygsskala (Andersson, 1999). Riksföreningen Hem och Skola är för betyg, inte så mycket för dess urvalsfunktion utan för att upplysa föräldrar och bidra till ordning och arbetsro i skolan. Elevorganisationen är mot betyg och menar att betygen tvingar fram en fokusering på det mätbara och jämförbara, vilket medför att undervisningen styrs av läroböcker och prov. Elevorganisationen menar att betyg snarare är ett mått på hur väl en elev anpassat sig till skolans krav än ett mått på kunskap (Andersson, 1999).

Utmärkande för debatten kring betyg är att den är och har varit livlig. Utredningar har avlöst varandra under de senaste decennierna men det har sällan lett vidare till några stora

förändringar. Skolan och utbildningsväsendet har genomgått omfattande modernisering och förnying på en rad områden. Synen på kunskap har förändrats. Men ännu kvarstår den fråga som skapar allra mest splittring mellan olika ideologier: betygens vara eller icke-vara.

Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att beskriva och undersöka hur betygen, utifrån variablerna klass, kön, etnicitet och betyg, påverkar elevers självbild och deras upplevelse av livschanser.

Syftet ger tre frågeställningar:

1. Upplever eleverna att betygen påverkar deras självbild och livschanser, och hur påverkar det elevernas syn på sig själva och sin roll i samhället?
2. Vilken roll spelar betygen i den sociala reproduktionen och tillmäts de olika stor betydelse av olika samhällsgrupper?
3. Kan betygen ses som ett maktmedel genom vilket klassroller återskapas?

Metod

Utifrån teorier och tidigare forskning på området har vi genomfört kvantitativa enkätundersökningar på två gymnasieskolor, ett yrkesinriktat kommunalt gymnasium i södra Storstockholm och ett teoretiskt kommunalt gymnasium i Stockholms innerstad. Vi lät 80 elever som går i dessa skolor besvara enkätfrågor kring hur deras självbild och livschanser påverkas av betyg. Utifrån variablerna klass, kön, etnicitet och betyg har vi undersökt om olika samhällsgrupper upplever olika grad av påverkan från betygen. Elevernas kön och etnicitet tog vi reda på genom att i enkäten ställa frågor kring detta. För att bestämma elevernas klasstillhörighet använde vi oss av föräldrarnas nuvarande yrke eller sysselsättning samt deras utbildning. Med hjälp av SEI-koden placerade vi sedan in föräldrarna i olika grupper. SEI-koden är en Socioekonomisk Indelning som ofta används i svensk statistik.

Enkäten delades ut den 20 och 21 April 2005. Alla som deltog i undersökningen gick sitt första år på gymnasiet. Enkäten delades ut i fyra olika klasser. Klasserna på det yrkesinriktade gymnasiet bestod av ett mindre antal elever vilket medförde en överrepresentation av elever från Stockholms innerstad. För vår undersökning är det inte vilket program eleverna går på som är av intresse utan deras klass, kön och etnicitet. Fördelningen mellan olika samhällsklasser, vilka är undersökningens fokus, var jämn. Anledningen till att vi valde att förlägga undersökningen på ett yrkes respektive teoretiskt

gymnasium var för att vi säkert skulle få ett stort antal representanter ur varje samhällsgrupp. Vi var på plats i klassrummet vid alla tillfällen då enkäten delades ut. Vid alla fyra tillfällena informerade vi klasserna om vilka vi var och vilket undersökningens syfte var. Detta skulle kunna påverka resultatet av undersökningen eftersom eleverna kan bli styrda av vad de föreställer sig är våra förväntningar och bli mindre sanningsenliga i sina svar. Vi valde därför att inte nämna mer än att vi genomförde en undersökning kring hur elever upplever att de påverkas av betyg. Vi nämnde alltså inte att vi ämnade jämföra olika samhällsgruppers upplevelser, därför anser vi att svaren borde vara opåverkade av sådana föreställningar.

Vi har även tagit del av tidigare forskning och teorier kring social reproduktion och betyg. Vi återkommer till dessa i det särskilda teoriavsnittet. Vårt främsta analysverktyg när vi diskuterar resultaten är kultur och utbildningssociologen Bourdieus teorier kring social och kulturell reproduktion. Vi har även tagit del av tidigare forskning kring klass, betyg, livschanser, självbild och självuppfattning. Valet av teorier och tidigare forskning har styrts av våra frågeställningar och av befintligt forskning kring vårt ämne. Dessa teorier använder vi i såväl bearbetning, redovisning och diskussion av undersökningen.

Vi bearbetade enkäten med hjälp av SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 12.0.1 för Windows. Med hjälp av detta program har vi kunnat genomföra korstabuleringar på alla de variabler vi velat undersöka. Vi har sedan ytterligare bearbetat materialet och gjort det mer lättredovisat genom att räkna ut medelvärden och konstruerat tabeller och diagram. Enkäten visar vi i bilaga 1.

Avgränsningar och urval

Även om vårt syfte med denna undersökning är att undersöka vilken roll skolan spelar i elevers skapande av självbild och upplevelser av livschanser och i den sociala reproduktionen är vi medvetna om att elever påverkas av många andra faktorer än skolan. Även kultur och fritid spelar en roll i den sociala reproduktionen. Vi har dock valt att avgränsa vår undersöknings omfattning genom att välja att inrikta oss på just betygens roll i den sociala reproduktionen. Urvalet baserar sig på de elever som var närvarande då vi besökte de fyra klasserna. För att få tag på dessa elever kontaktade vi respektive klassföreståndare och bestämde lämplig tid för genomförandet. Undersökningarna skedde under elevernas ordinarie skoltid efter överenskommelse med klassföreståndaren.

Urvalet går inte att generalisera till att gälla gymnasieelever som grupp, men vår undersökning ger ändå en ganska representativ bild av gymnasieelevers upplevelser av betyg. Det är dock viktigt att påpeka att de resultat vi fått fram gäller eleverna på just de två

gymnasieskolor och i de klasserna som undersökning genomfördes i. En överföring till andra delar av landet eller andra grupper av ungdomar kan medföra andra resultat.

Anledningen till att vi valde att undersöka just gymnasieungdomar i årskurs 1 var att våra frågor kring betyg berörde upplevelser från såväl grundskolan som gymnasiet. Vi utgick från att förstaårselever fortfarande minns hur de upplevde sista året och upplevelsen av betygsättningen i grundskolan.

Fördelar och nackdelar med metoden

Eftersom vi i undersökningen väljer att se eleverna som objekt som hela tiden påverkas av yttre faktorer och normer har valt den kvantitativa metoden. De faktorer och normer som samhället skapar är starka nog att skapa och utöva inflytande på såväl elevernas tankar som gärningar (Jönsson, 1999). Nackdelen med detta sätt att se på människan är att man riskerar att glömma bort att elever kan tänka själva och inte bara är en produkt av sin miljö. Det är därför viktigt att inse att elever är mångsidiga och kan påverkas av såväl miljö som sin egen förmåga. Eller som Marx uttrycker det, att som människor är vi visserligen skapare av våra egna liv men vi gör det inte utan begränsningar och påverkan av förutsättningar. Vi är tvungna att leva under villkor som vi inte själva valt och får därför rätta våra val efter det (Andersen&Kaspersen,1999).

Fördelen med en enkätundersökning är att det möjliggör upptäckten av mönster och utvecklingsriktning hos en större grupp av människor (Patel, 2003). Den undersökning vi genomför är inte stor nog att fungera som underlag till generaliseringar om gymnasieelever i allmänhet, men den är användbar som en bild av just dessa gruppers skilda upplevelser kring betyg.

Det faktum att eleverna befann sig i klassrummet med sin klassföreståndare närvarande när de fyllde i enkäten skulle kunna påverkat svaren. Det är möjligt att tänka sig att eleverna skulle vara rädda för att läraren skulle få läsa vad de skrivit och därför svara osanningsenligt på vissa frågor. För att undvika detta var vi noga med att påpeka att undersökningen inte hade något med deras skola att göra och att svaren var helt anonyma och endast skulle läsas av oss två.

Att formulera frågor till enkäter är svårt. Beroende på hur frågan formuleras kan svaret styras i en viss riktning. Under arbetet med enkäten gjorde vi flera versioner som sedan testades på ett antal gymnasieelever. Dessa elevers kommentarer var till stor hjälp och medförde förändringar innan den slutliga enkäten delades ut. Vi har i stor utsträckning valt att formulera frågorna som skalor eller som Ja och Nej frågor med möjlighet till egna öppna

kommentarer på nästan alla frågor. Detta har vi valt att göra för att undvika den styrning och ledning som slutna svarsalternativ medför. De frågor som innehöll öppna motiveringar medförde dock svårigheter med redovisningen, eftersom svaren skilde sig så mycket åt var de svåra att kategorisera och redovisa i tabellform. Vi valde därför istället att redovisa dessa som citat och exemplifieringar till de mer slutna svarsalternativen. Det medför att även om huvudmetoden i denna uppsats är kvantitativ så finns även kvalitativa inslag då vi analyserar de frågor som innehöll öppna motiveringar.

TIDIGARE FORSKNING

Det teoretiska avsnittet i denna uppsats är att betrakta som en ram inom vilken vi genomför vår undersökning. Teorierna och den tidigare forskningen kommer att fungera som analysverktyg för att tolka resultaten och dra slutsatser. Vi har valt denna disposition för att vi anser att våra resultat blir tydligare och mer lättförståeliga på det viset. Dessutom krävs en uppfattning kring teorierna och definition av begreppen innan det är möjligt att förstå undersökningen och analysen.

Vi har inte för avsikt att i denna uppsats och i detta teoriavsnitt försöka täcka alla de teorier som skulle kunna vara av intresse för våra frågeställningar. Vi har istället valt att inrikta oss på de teorier som är av störst relevans och som vi finner mest intressanta. Det har vi gjort för att vi anser att dessa kan bidra till förståelsen av det empiriska material som framkommit genom vår undersökning.

Det finns mycket litteratur som behandlar social bakgrund och studieresultat men kopplingen mellan betyg och självbild är det inte lika många som undersökt. Den tidigare forskning som gjorts i Sverige och som på något sätt berört självupplevelse och betyg är ganska begränsad.

Håkan Andersson genomförde 1980 undersökningen ”*Vilka elever säger vad om betyg*”? med syftet att klargöra betygens upplevda roll som stress och konkurrensfaktor. Andersson kommer i studien som bland annat behandlar betyg och självförtroende fram till att en överväldigande majoritet av de deltagande eleverna anser att betyg och självförtroende går hand i hand och är beroende av varandra. I undersökningen jämför han klasser på teoretiska linjer och klasser på praktiskt inriktade linjer. Undersökningen visar att i de teoretiska klasserna är självförtroendet mera beroende av betygen än i de praktiskt inriktade klasserna (Andersson, 1980).

1991 skrev Rose-Marie Ahlgren avhandlingen ”*Skolelevers självvärdering*”, i vilken hon behandlar betyg i relation till självupplevelse. Hon kommer fram till att elever med hög självvärdering har bättre kognitiva förutsättningar för och mer positiva erfarenheter av sina prestationer i skolan. Det innebär att de värderar framgång i skolan högt liksom de tror att deras kamrater värderar det som viktigt att prestera bra i skolan. För elever än med låg självvärdering är bilden den omvända (Ahlgren, 1991).

Berit Askling och Christina Danielsson skrev 1992 rapporten ”*Gymnasieelever om skolbetyg och högskoleprov*” som innehöll en enkätundersökning där några frågor berörde betyg och självbild. Resultatet av rapporten visar att eleverna upplever att höga betyg medför

att de känner sig nöjda med sig själva. För fler pojkar än flickor ligger det ett värde i att kunna visa upp bra betyg för föräldrar, för fler flickor än pojkar kan höga betyg bidra till att de känner sig nöjda med sig själva (Askling & Danielsson, 1992)

Klass, makt och livschanser

Dagens unga erbjuds alla samma tillgång till studier och chans att välja sin framtid. Men trots det sker det fortfarande en sortering och uppdelning i skolans värld vilket leder till skilda villkor och möjligheter för elever med olika social bakgrund.

Med livschans syftar vi här på den påverkan som betyget har på hur eleverna uppfattar sin framtid och sina valmöjligheter i livet. Livschansbegreppet kan delas in i objektiva och subjektiva livschanser. De objektiva går att kvantifiera, som t ex möjligheten att gå i en bra skola. I vår undersökning är vi främst intresserade av den subjektiva definitionen, dvs elevernas egen uppfattning av och beskrivning av vilka möjligheter de har (Hallerdt, 1995).

Begreppet livschans skapades av Max Weber och har använts mycket inom främst sociologin. Weber använde sig av livschansbegreppet för att definiera klass som ”ett antal personer som delar ett eller flera orsaksmoment bakom sina livschanser (Jönsson, 1999 sid. 36)”. Livschanserna spelar därmed en stor roll för det liv som en individ lever just nu men de spelar också en roll för individens framtida möjligheter. Livschanserna vittnar alltså inte bara om var man kommer ifrån och var man befinner sig utan också om var man är på väg.

Livschansbegreppet är en faktor som påverkar många olika delar av en människas liv. Förr i tiden och i u-länderna kan det handla om så grundläggande villkor som mat i magen eller tillgång till läkare. För oss i västvärlden handlar det om tillgång till utbildning, utveckling, kultur och personliga upplevelser.

Webers livschansbegrepp är kopplat till begreppen urval, sortering och konkurrens, ord som vi ofta förknippar med skolans värld. Weber menar att alla inte kan lyckas i det samhälle vi lever i, några måste sorteras bort och underordnas i hierarkin (Jönsson, 1999). Det som vi i denna uppsats främst är intresserade av att undersöka är hur ungdomar i gymnasieåldern upplever och tolkar sina livschanser och hur betygen påverkar deras upplevelser.

Då vi i uppsatsen använder oss av begreppet klass syftar vi på de olika sociala bakgrunder som eleverna kommer ifrån. Den sociala segregation som ofta förekommer på grund av bostadsort eller bekantskapskrets förstärks ofta när eleverna börjar på gymnasiet. De teoretiska och yrkesinriktade programmen är ofta geografiskt spridda till olika skolor (Jönsson, 1999). Det gör att bekantskapskretsen och influenserna blir ännu mer homogena.

Makt är svårt att förklara. Enligt Liljeqvists definition kan makt beskrivas som en kapacitet, en styrka eller ett sätt att nå mål. Den som innehar en sådan kapacitet är inflytelserik och kan därmed nå sina mål (Liljeqvist, 1994). Eftersom samhället är uppbyggt och strukturerat enligt den välutbildade och kapitalstarka medelklassens värderingar och normer innebär det att den gruppen har mest makt i samhället. Makten och strukturen accepteras ofta som naturlig av arbetarklass och andra som saknar såväl ekonomiska som kulturella kapital som ger makt. Samhället använder sig av ekonomisk makt för att styra såväl näringsliv som opinionsbildning. I detta ser vi även betygen i skolan som en maktfaktor som även den bygger på medelklassens tankesätt (Liljeqvist, 1994).

Klass och betyg

Sambandet mellan klass och betyg är något som varit väl känt sedan de första tankarna om en enhetsskola i Sverige. Callewaert och Nilsson visade redan på 1970-talet på sambandet mellan betyg och socialgrupp. Författarna anser att betygen är tämligen dåligt mått på intellektuell förmåga eftersom elever från högre samhällsklasser i genomsnitt får högre betyg än elever från lägre samhällsklasser. 1995 gjorde skolverket en översikt kring studieresultat och social bakgrund och konstaterade att ”sambandet mellan elevernas sociala bakgrund och betygsmedelvärden visar ett positivt och säkert samband”(Andersson, 1999 sid. 41).

En studie gjord av bland annat Arnman 1993 visar också att elever från högre socialgrupper får högre betyg än andra. Föräldrarna har enligt denna studie en central ställning eftersom välutbildade föräldrar har större kunskaper om utbildningssystemet och samtidigt överför kunskaper till barnen. Överföringen sker genom det dagliga umgänget som i familjer med hög utbildning är mer intellektuellt och undervisande. Barn till välutbildade föräldrar har således ett försprång när de börjar skolan. Dessutom visar studien utbildningssystemets är baserat på medelklassvärdering (Andersson, 1999).

Liljeqvist menar att det finns ett motsatsförhållande mellan betygen och läroplanen. Han menar att betygen representerar den funktionalistiska och vinstsyftande tanken som starkt motsätter sig den ideologiska och fostrande tanken i skolans uppdrag. Han delar därför upp skolans funktioner i en socialiserande med uppgift att fostra eleverna till demokratiska medborgare, en kvalificerande med uppgift att utbilda dem för näringslivets behov, och en sorterande med uppgift att genom betygen förbereda dem för olika ställningar i samhället (Liljeqvist, 1994). Så medan skolan och läroplanen å ena sidan lägger betoningen på att fostra eleverna till demokratiskt tänkande och jämlika medborgare så ska den å andra sidan också sortera eleverna till olika positioner i samhällshierarkin med hjälp av betygen.

Liljeqvist hävdar därmed att betygen leder till uppkomsten av en dold läroplan. Medan den officiella läroplanen vill att skolan skall uppfostra eleverna till självständiga och kritiskt och demokratiskt tänkande människor så uppfostrar den dolda läroplanen eleverna att anpassa sig till ett hårt konkurrensspel där de sorteras efter hur väl de lyckas anpassa sig till skolans system (Liljeqvist, 1994).

Liljeqvist skriver att skolan genom den dolda läroplanen hjälper till att återskapa samhällets maktstrukturer. Därmed skapas myten om allas lika möjligheter, en myt som hjälper till att upprätthålla samhällets tro på att de som har makten i samhället har den på grund av att de är de som är mest lämpade och kvalificerade för uppgiften. I verkligheten är deras maktpositioner, enligt Liljeqvist, mer ett resultat av deras tillgång till sociala nätverk och kapital (Liljeqvist, 1994).

Givetvis är det inte alla som har samma pessimistiska syn på betyg som Liljeqvist. Per Måhl använder t ex samma argument som Liljeqvist när han menar att betyg är nödvändigt eftersom alla elever har rätt till den tydlighet som betygen medför. Ingen elev mår enligt Måhl bra av att komma in på en gymnasieutbildning som han eller hon inte klarar av. Måhl skriver att:

”skolans vägledningsuppgift inför framtida studier eller yrkesval är inte att okritiskt tillmötesgå individuella önskemål som alltid är mer eller mindre beroende av föräldrar och jämnåriga. Skolans uppgift är att hjälpa eleven till den självinsikt som är nödvändig för ett realistiskt och lyckosamt intresseval. Betyg som speglar kunskap och kompetens medverkar till en sådan självinsikt (Måhl, 1991, s. 192).”

Måhl anser vidare att det är just betygens kontrollfunktion som är viktig. Om de avskaffas skulle det leda till att samhället fick mindre möjligheter att kontrollera skolan. Betygen fungerar som ett naturligt och legitimt redskap att kontrollera skolan och lärarna och är, enligt Måhl, den bästa garantin för en demokratisk skola. Dessutom är betygen ett enkelt och bra sätt att utvärdera varje skolas effektivitet (Måhl, 1991). Det är en fråga som även Liljeqvist berör. Han frågar sig: om skolan efter en nio år av grundskola lämnar ifrån sig en elev med betyget icke godkänd, vem är det då som egentligen gjort sig förtjänt av det betyget, eleven eller skolan? (Liljeqvist, 1994).

Självbild och självuppfattning

Självbild/självuppfattning är inget lättdefinierat begrepp, men vi fann Rose- Marie Ahlgrens redogörelse av begreppet tydlig och använder oss därför av hennes teorier för att förklara begreppets mening och hur vi ämnar använda det i vår studie (Ahlgren, 1991). Utifrån begreppet självbild/självuppfattning kan man förstå och förklara mycket av människors

handlande. Hur vi uppfattar oss själva har en avgörande betydelse både för vårt handlande och för de mål vi sätter upp. Självpupfattningen är både en konsekvens av och bestämmande för vårt handlande (Ahlgren, 1991).

I boken ”*Skolelevers självvärdering*” som utkom 1991 använder sig Rose-Marie Ahlgren av flera olika bakgrunder när hon studerar självuppfattning. En utgångspunkt är att studera självuppfattning som en oberoende variabel, d v s som en möjlig orsak till vissa handlingar eller vissa sociala processer. En annan utgångspunkt är att se självuppfattning som en beroende variabel, d v s som orsakad av en eller flera faktorer. I det förra fallet ser man självuppfattning som en förklarande faktor, d v s man ser den som en av flera orsaker till att människan reagerar på olika sätt i samma situation. I det senare fallet ser man självuppfattning som en personvariabel, som påverkas av samspelet mellan individen och omgivningen och därmed blir ett resultat av det sociala samspelet (Ahlgren, 1991). Vi har i denna uppsats valt att se självuppfattning som en beroende variabel där betyg är en av de faktorer i omgivningen som påverkar självbilden.

Ahlgren tar också upp två huvudlinjer kring vilka forskning har bedrivits om begreppet självuppfattning, nämligen det psykodynamiska och det social-psykologiska perspektivet. Den psykodynamiska forskningen har främst intresserat sig för det kraftfulla spelet mellan identitetens sammansättning och dess förutsättningar. Huvudintresset i den social-psykologiska teorin är istället hur faktorer i omgivningen som påverkar och samspelar med individens identitet (Ahlgren, 1991). Vi anser att båda perspektiven är nödvändiga för att förklara begreppet självuppfattning, som varken enbart är individuellt eller socialt betingat. Men eftersom syftet med denna uppsats är att ta reda på hur betygen påverkar elevers självuppfattning, och eftersom betyg är någon annans bedömning av individens/elevens handlingar, så ligger vårt intresse för begreppet självuppfattning självklart närmare de social-psykologiska teorierna.

Liksom Ahlgren påpekar kan jaget bara upplevas av individen själv och är i egentlig mening inte möjlig att beskriva eller mäta. Självbilden kan bara upplevas. Då individen reflekterar över sin identitet övergår uppfattningen av jaget till att bli den objektiva och allmängiltiga upplevelsen av identiteten, självuppfattningen. Individen blir därmed objekt för sin egen varseblivning (Ahlgren, 1991). Därför är eleverna när de i enkäterna svarar på frågor angående betygens betydelse för elevernas självuppfattning objekt för sin egen varseblivning, och uttrycker därför sin subjektiva upplevelse av sig själva som objekt. Det är också den subjektiva upplevelsen av sig själv som objekt som vi avser när vi i denna uppsats använder termerna självbild och självuppfattning.

Vi utgår alltså från att uppfattning av oss själva skapas genom vår uppfattningsförmåga av hur andra uppfattar och värderar oss. Mycket forskning har ägnats åt att studera vilka personer i vår omgivning som har mest betydelse för hur vi uppfattar oss själva. Olika forskare har kommit fram till olika resultat, men sammantaget är de personer som kan tänkas ha starkt inflytande på hur vi upplever att andra uppfattar oss som personer, våra föräldrar, våra vänner och våra lärare. Dessa personer brukar man kalla för signifikanta andra. Hur betydelsefulla de är beror bland annat på våra attityder till dem. Vilka som är verkligen signifikanta kan individen bara själv avgöra (Ahlgren, 1991). Men självuppfattningen skapas inte endast genom vår uppfattning av hur andra uppfattar och värderar oss, utan också indirekt genom att individen övertar andras normer och använder dessa för att utvärdera sig själv.

Ahlgren menar att självuppfattning består av en beskrivande och en värderande sida. Självvärdering utgör då den värderande delen av individens självuppfattning (Ahlgren, 1991). Mycket forskning kring självvärdering tyder på att relationen mellan den ambitionsnivå individen har för sitt handlande och i vilken utsträckning man når upp till sin ambitionsnivå har stor betydelse för dennes självvärdering. Ambitionsnivån fastställs inte alltid av individen själv utan kan utgöras av den norm som råder i en viss grupp i vilken individen ingår, t ex en skolklass. Annan forskning tyder på att individer utvärderar sig själv genom sin förmåga att nå sina uppsatta mål. När man lyckas uppnå sina mål, skapar man nya mål till dess att man inte lyckas uppnå sina mål längre (Ahlgren, 1991).

Självvärderingen hos en och samma individ är relativt oföränderlig under en längre tid. En teori som förklarar detta är konstans-teorin vilken innebär att om en individ har hög självvärdering har den lätt att ta till sig positiv respons från omgivningen, en individ med låg självvärdering har svårt att ta till sig det. Motsvarande gäller för en individ med låg självvärdering vilken lätt tar till sig kritik medan en individ med hög självvärdering inte lägger lika stort värde i negativ kritik. På detta sätt upprätthålls en positiv respektive negativ cirkel i samspelet med andra människor (Ahlgren, 1991).

Men det finns även andra sätt att se på självkänslans betydelse för människors uppfattningar av skälen till motgångar respektive framgångar. Christer Stensmo skriver 1997 i sin bok *”Ledarskap i Klassrummet”* om något som han kallar stabilitetsdimensionen och ansvarsdimensionen. Stabilitetsdimensionen är förknippad med elevernas förväntningar om framtiden. De elever som förklarar sina motgångar med stabila faktorer förväntar sig att framtiden skall vara lik nuet, som t ex ”jag är dum”, medan elever som förklarar sina motgångar med hänvisning till instabila faktorer, som att de tillfälligt varit ur form eller haft otur, har förhoppningar om framtida förändringar. Ansvarsdimensionen är förknippad med

känslor. De elever som förklarar framgång respektive motgång med hänvisning till faktorer som de själva har kontroll över, egen ansträngning. De känner stolthet när de lyckas medan elever som förklarar framgång respektive motgång med hänvisning till faktorer som andra, läraren och skolan har kontroll över, känner sig tacksamma när de lyckas. Stensmo menar att störst problem i skolan har de elever som förklarar sina misslyckanden med hänvisning till stabila orsaker som de själva inte kan kontrollera (Stensmo, 1997).

TEORETISK UTGÅNGSPUNKT

Bourdieu's kultur- och utbildningssociologiska perspektiv

Social reproduktion innebär återskapandet av sociala roller och könsroller i samhället. Skolan spelar en viktig roll i detta återskapande genom att framgång i skolan kan användas för att förklara och legitimera bättre arbete och högre löner. Skolan är i mångt och mycket uppbyggd på normer som härstammar från medelklassen. Det medför att barn som kommer från och som är bekanta med medelklassmiljön gynnas i skolan och att elever med en annan social bakgrund missgynnas (Jönsson, 1999).

Målet med detta kapitel om Bourdieu är att beskriva några delar av hans kultur och utbildningssociologiska perspektiv. Kultur och utbildningssociologen Bourdieu ville bryta ner den gräns som fanns mellan det individuella och det strukturella i samhället. Han ser alltså ekonomiska och sociala faktorer som viktiga även när han undersöker individer och subjektiva nivåer av samhället (Bunar, 2001). Dessa ”strukturella grundvillkor och maktförhållanden genomsyrar alla vardagliga händelser och påverkar dessutom utformandet av individens habitus. (Bunar, 2001, s. 28)”

Med *habitus* menar Bourdieu att människor, när de vistas i olika sociala miljöer, utvecklar sätt att tänka och att handla som är lämpade för just den miljön. De gränser som skapas genom habitus gör att vi utvecklar livsstilar, smaker och handlingar som är kopplade till den sociala miljön. Hur man upplever sig själv, vad man tycker om och inte tycker om, självuppfattning osv beror alltså enligt Bourdieu på vår position i samhället. Detta leder till att personer från olika sociala klasser omedvetet väljer utbildningar och arbeten som stämmer överens med deras habitus. Det innebär att både en persons personliga historia och de samhällseliga strukturer hon lever under spelar en roll i undersökningen av människors liv (Bunar, 2001).

Bourdieu ville inte bara betrakta människan som en bärare av samhällseliga strukturer utan ville även erkänna individens möjligheter till påverkan. Han ville därför skapa ett analysystem som gjorde det möjligt att undersöka människors åsikter utan att behöva välja antingen den subjektiva eller strukturella nivån. Han var inte intresserad av att studera och forska kring endast det individuella utan ville se hur individen fungerar i strukturen och hur dessa fungerar tillsammans. Habitus blir därmed en passande utgångspunkt eftersom habitus formas av både livsvillkor och av hur människor tänker och handlar (Bunar, 2001).

Bourdieu presenterade även begreppet *fält*. Fälten fungerar som en arena på vilket olika aktörer agerar och innehar olika positioner. Det kan vara individer eller institutioner. Fälten och positionerna inom dessa är rörliga och står i förhållande till andra fält. I den sociala världen av fält pågår ständigt en kamp om makten. Det är en kamp mellan de olika positionerna och mellan olika *kapital* (Bunar, 2001).

Vad är då kapital? I alla sociala relationer pågår hela tiden ett utbyte av resurser vilka kan liknas vid pengar, ekonomiskt kapital. Dessa resurser eller kapital är något som människor vill ha och försöker uppnå. Bourdieu presenterar fyra olika typer av kapital. *Ekonomiskt kapital* beskrivs som ekonomiska resurser som kan vara som pengar, mark, fastigheter osv. *Kulturellt kapital* beskrivs som kunskap, smak och intressen och är beroende av bland annat utbildningsgrad. *Socialt kapital* beskrivs som sociala kontaktnät som kan vara viktiga för en persons möjligheter i livet. *Symboliskt kapital* är prestige, ära och status som man får av att inneha socialt, kulturellt eller ekonomiskt kapital. Det symboliska kapitalet uppstår endast när andra erkänner dess existens (Bunar, 2001).

Kapitalen fungerar på så vis att de överförs från generation till generation och är därmed en stor del av begreppet klass. De olika kapitalen är dessutom ofta relaterade till varandra. Nihad Bunar ger i sin bok "*Skolan mitt i förorten*" exempel på hur detta fungerar. En familj som bor i ett villaområde med hög status äger ett hus vilket är ekonomiskt kapital. De innehar säkerligen också genom kontakter på arbetet och genom kontakter med vänner ett stort socialt kapital. För att få tillgång till de arbeten som möjliggjort det fina huset och kontaktnäten har de säkerligen utbildat sig och skaffat sig ett kulturellt kapital. När denna familj får barn och dessa växer upp får de del av det ekonomiska kapitalet, de får kanske hjälp av kontaktnätet (sociala kapitalet) att skaffa jobb, de får troligtvis gå i en bra skola osv. Man kan anta att det fungerar på liknande sätt fast med motsatt effekt för familjen i ett miljonprogramsområde (Bunar, 2001).

Detta leder fram till slutsatsen att en individ med tillgång till alla dessa kapitalformer måste ha helt andra möjligheter i livet än en individ utan kapital. Tillgång till en kapitalform behöver dock inte alltid betyda att en individ har tillgång till de övriga. En nyrik företagare kanske har mycket ekonomiskt kapital men behöver inte besitta något kulturellt kapital alls.

Bourdieu ville genom att studera habitus undersöka utbildning och skola. Han försökte skaffa sig kunskap om vilka föreställningar eleverna hade om sig själva, skolan och samhället. Bourdieu hävdade att skolan gynnar de som redan innehar kapital eftersom skolan är uppbyggd utifrån de högre klassernas habitus. Det säger sig nästan självt att det är svårt för en elev utan kulturellt kapital att uppnå lika bra resultat i skolan. Bourdieu skriver om

utsorteringsmekanismer, med vilket han syftar på t ex det språk som används och de intressen som gynnas i skolans värld. Samtidigt talar man om en skola för alla och om lika möjligheter. Men enligt Bourdieu innebär inte allas lika möjlighet och rätt till skolgång att alla har lika chanser. Enligt honom talet om likvärdighet i skolan bara ett sätt för de övre klasserna att legitimera utsorteringsprocessen (Bunar, 2001). Det är viktigt för de styrande grupperna i samhället, de övre klasserna, att deras bild om hur skolan ska se ut accepteras av de lägre klasserna.

Den vanliga och accepterade bilden är därför att skolan är en likvärdig och rättvis miljö där alla, oavsett klass, får samma chanser och möjligheter till utbildning och till ett skapande av identitet och självbild. De grupper i samhällen som saknar kapital internaliserar denna bild av verkligheten och börjar handla och agera efter den. De anpassar sig till det som förväntas av dem, något som Bourdieu kallar att de utsatts för symboliskt våld (Bunar, 2001).

De delar av Bourdieus kultur och utbildningssociologiska perspektiv som ni nu fått tagit del av är långt ifrån fullständiga. De är dock tillräckliga för att fungera som en teoretisk utgångspunkt för vår undersökning.

REDOVISNING

Innan vi börjar redovisa våra resultat kommer vi att gå igenom de bearbetningar och kategoriseringar som vi har genomfört för att göra materialet mer redovisningsvänligt. Vissa delar av materialet redovisar vi med frekvenser. När vi gör det redovisar vi samtliga elevers åsikter, vi gör således ingen uppdelning i olika grupper eller variabler. Därefter redovisar vi de tabeller och diagram som vi fått fram genom korstabuleringar. I redovisningsdelen kommer främst frågeställning 1 och 2 behandlas, vi återkommer sedan till dessa i resultatdiskussionen. Vi kommer därmed att korstabulera klass, kön, etnicitet och betyg med de enkätfrågor som är av intresse för dessa frågeställningar. Frågeställning 3 behandlas enbart i resultatdiskussionen. Vi har valt detta sätt att redovisa våra frågeställningar på grund av att frågeställning 3 endast kan besvaras genom en koppling till teorierna.

Kategoriseringar och förklaringar av variabler.

Klass och betyg

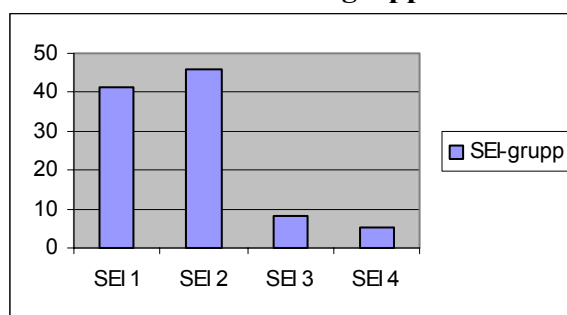
För att fastställa elevernas klasstillhörighet använde vi oss av föräldrarnas nuvarande yrke eller sysselsättning samt deras utbildning. Sedan definierade vi föräldrarna med hjälp av SEI-koden. SEI-koden är en Socioekonomisk Indelning som ofta används i statistik. Syftet med att använda denna indelning är att den är väl etablerad och fungerar som en bra mall för indelning i grupper (Vogel, 1987). Om föräldrarna tillhörde olika SEI-kategorier valde vi att kategorisera familjen efter den SEI-kategori som värderas högst i samhället. Om föräldrarnas yrke var oklart eller otydligt formulerat valde vi att titta på föräldrarnas utbildningsgrad för att placera dem i indelningen.

Det finns 10 olika SEI-kategorier. Utifrån de tio kategorierna har vi, för att underlätta bearbetningen av materialet, konstruerat 4 nya grupper. SEI-kategori 1 och 2 och 3 och 4 blir därmed SEI-grupp 1 i vår indelning osv. Se tabellen nedan för mer information om indelningarna.

Tabell 1.

<i>SEI-kod, kategori 1-9</i>		<i>Ny indelning, grupp 1-4</i>
1. Ej facklärd arbetare	Mindre än två års utb. efter grundskola.	1. Arbetare.
2. Facklärd	Minst två års utb. efter grundskola.	
3. Lägre tjänstemän	Som mest två års utb. efter grundskola.	
4. Tjänstemän på mellannivå	Tre men ej sex års utb. efter grundskola.	
5. Högre tjänstemän	Minst sex års utb. efter grundskola.	2. Högre tjänstemän.
6. Ledande befattningar	Yrken som tillhör direktionen i företag med minst 100 anställda.	
7. Fria yrkesutövare med akademikerutb.	Minst sex års utb. efter grundskola.	
8. Företagare	Egna företagare samt medhjälpare i familjeägda företag.	3. Företagare.
9. Lantbrukare	Upp till 100 hektar åker eller upp till 400 hektar skog.	4. Övrigt.
10. Studerande, hemmavarande etc.		

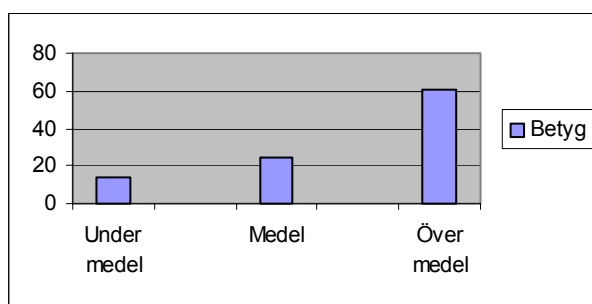
Det är en ganska jämn fördelning mellan SEI-grupp 1 och 2. De utgör 41% respektive 46 % av den totala gruppen. Det innebär att de två resterande grupperna SEI-grupp 3 och SEI-grupp 4 endast utgör 7,5% respektive 5% av den totala gruppen. I antal innebär detta 6 respektive 4 elever. Eftersom vi i många frågor kommer att utföra korstabuleringar och därmed undersöka elevers upplevelser i förhållande till deras SEI-grupps tillhörighet riskerar resultatet att bli missvisande. Vi har därför valt att redovisa men inte kommentera SEI-grupp 3 och 4 i dessa fall. I stapeldiagrammet nedan redovisas fördelningen mellan de olika grupperna.

Diagram 1**Andelen elever i SEI-grupperna.**

Resultatet redovisas i totalprocent.

För att underlätta redovisningen delade vi in eleverna i tre grupper. Vi valde att göra en indelning mellan de elever som hade under, över och medelbetyg. Utifrån skolverkets statistik över medelpoäng i Stockholms län fick vi fram gränser för de olika betygsgrupperna. De med poäng under 165 placerade vi i gruppen under medel, de med betyg över 165 och upp till och med 245 placerade vi i gruppen med medelbetyg, de resterande hamnade i gruppen med betyg över medel. Elever med betyg över medel utgör den största gruppen i undersökningen, medan elever med betyg under medel utgör minsta gruppen. Fördelningen mellan de olika betygsgrupperna redovisas i stapeldiagrammet nedan, se diagram 2.

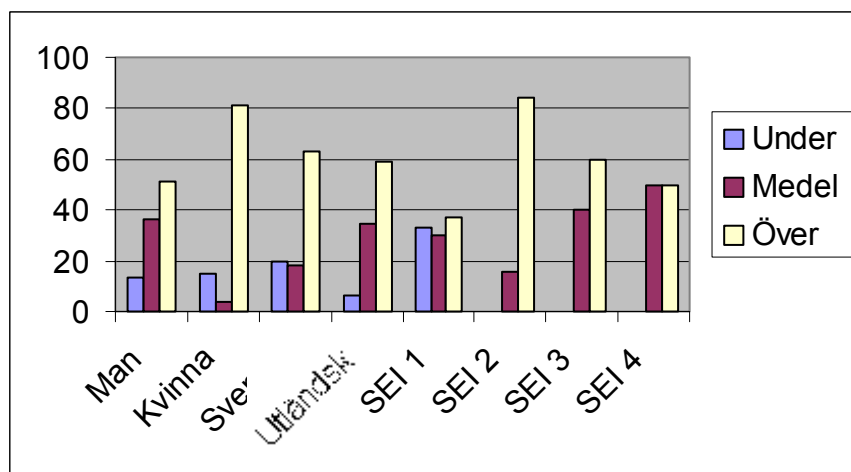
Diagram 2 Betygsfördelningen bland eleverna.

Resultatet redovisas i totalprocent.

Som diagrammet nedan visar var det fler kvinnor än män som fick betyg över medel. Betygen under medel är jämnt fördelat mellan könen. Betygen över medel är jämnt fördelat mellan de två etniska grupperna, och betygen under medel är något fler hos gruppen med svensk bakgrund. Hos SEI-grupperna finns däremot en markant skillnad mellan grupp 1 och 2 då mer än dubbelt så många i grupp 2 har betyg över medel jämfört med grupp 1.

Diagram 3 Betyg i relation till – kön, etnicitet, SEI-grupp

Resultatet redovisas i totalprocent.

Kön och etnicitet

I vår undersökning var 33% kvinnor och 67% män. Fördelningen mellan de med svensk etnicitet och de med utländsk etnicitet var 55% respektive 45%. Vi valde att dela in eleverna i två grupper beroende på etnisk bakgrund. De två grupper vi då fick fram var de med svensk etnisk bakgrund och de med utländsk etnisk bakgrund. Elevers etniska bakgrund brukar definieras på följande sätt: Elever med svensk bakgrund är elever som är födda i Sverige och har minst en förälder som är född i Sverige. Elever med utländsk bakgrund är antingen född i Sverige men båda föräldrarna är födda utomlands eller utlandsfödda och har invandrat till Sverige (Skolverket, 2005). Eftersom vi endast frågade efter elevernas etniska bakgrund och inte deras föräldrars blev det upp till eleverna att avgöra sin etniska bakgrund. Uppdelningen kan på grund av begränsningen till två grupper upplevas som generaliserande. Vi har dock valt att göra denna uppdelning för att underlätta bearbetningen av materialet. Etnicitet är en viktig aspekt men vi väljer att fokusera mest på klass i denna undersökning.

Redovisning efter frågeställningarna

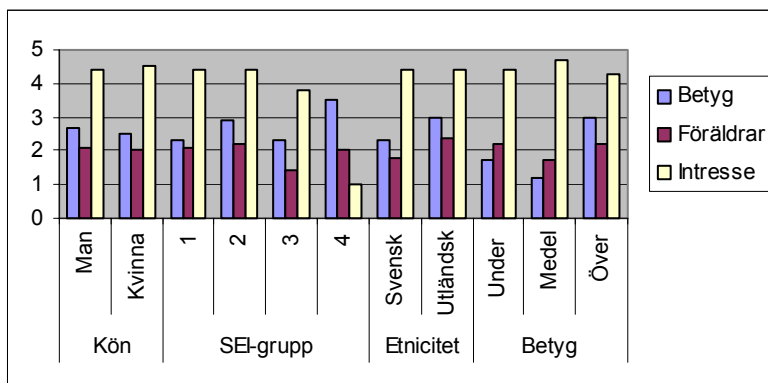
Frågeställning 1:

Upplever gymnasieelever att betygen påverkar deras självbild och livschanser, och hur påverkar det elevernas syn på sig själva och sin roll i samhället?

Frågeställning 2: Vilken roll spelar betygen i den sociala reproduktionen och tillmäts de olika stor betydelse av olika samhällsgrupper?

Här har vi valt ut de variabler som har att göra med hur gymnasieelever upplever att betygen påverkar deras självbild och deras livschanser. Variablerna är korstabulerade med kön, SEI-grupp, etnicitet och betyg för att även besvara frågeställning 2. Ibland redovisas resultaten i procent och ibland i medelvärde. I de fall då det bara fanns två svarsalternativ redovisar vi resultaten i procent, i de fall då svarsalternativen var i utformade som en skala har vi valt att redovisa dessa i medelvärde. Under varje tabell eller diagram redogör vi för vilken redovisningsform vi använt oss av.

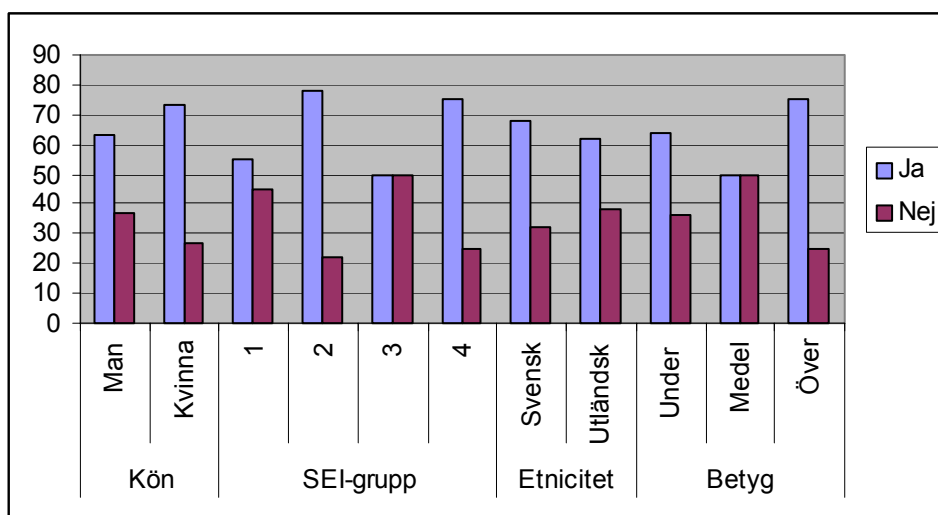
Diagram 4 Vad påverkade dig att välja programmet du går på?

Resultaten presenteras enligt gruppens medelvärde. (1=Inte alls, 5=Mycket)

Skillnaderna mellan könen på frågan vad som påverkade eleverna att välja program är mycket liten. Även skillnaderna mellan SEI-grupperna är liten, med undantag av betyget som är av lite större betydelse för elever ur SEI-grupp 2 i jämförelse med SEI-grupp 1. När det gäller etnicitet anser elever med utländsk bakgrund att betyg och föräldrar är av större betydelse än elever med svensk bakgrund för deras val av program. Elever med betyg över medel lägger större vikt vid betygen i valet av gymnasieprogram än elever med medel eller under medelbetyg. Intresset är den faktor som har allra störst betydelse för samtliga grupper när de väljer gymnasieprogram, medan föräldrarna nästan inte alls har påverkat valet i någon av grupperna. Betygen verkar spela roll men inte en avgörande sådan.

Diagram 5 Fick du de betyg du var värd i grundskolan?

Resultatet presenteras i kolumnprocent. Summan av varje kolumn är 100%

Drygt två tredjedelar av det totala antalet elever upplever att dom fick de betyg dom var värda i grundskolan. Andelen kvinnor som upplever att de fick de betyg de var värda i grundskolan

är högre än andelen män. En klar majoritet i SEI-grupp 2 svarar anser sig vara värda sina betyg medan andelen i SEI-grupp 1 med samma åsikt är lägre. Något fler elever med utländsk bakgrund än elever med svensk bakgrund upplever att de inte fick de betyg de var värda i grundskolan. Andelen elever som anser sig värda sina betyg är störst i gruppen med betyg över medel och minst i gruppen med medel betyg.

Tabell 2 Var du nöjd med dina betyg i grundskolan?

	<i>Kön</i>		<i>SEI-grupp</i>				<i>Etnicitet</i>		<i>Betyg</i>		
	<i>Man</i>	<i>Kvinna</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>Svensk</i>	<i>Utländsk</i>	<i>Under</i>	<i>Medel</i>	<i>Över</i>
	3,5	3,4	3,0	4,0	2,7	4,5	3,6	3,4	2,2	3,2	4,0

Resultaten redovisas enligt gruppernas medelvärde. (1=Inte nöjd alls, 5=Mycket nöjd)

Eleverna är i samtliga fall ganska nöjda med sina betyg med undantaget elever med betyg under medel. Skillnaderna mellan könen och de två etniska grupperna är mycket små. De är varken nöjda eller missnöjda med sina betyg i grundskolan. Elever ur SEI-grupp 1 är varken missnöjda eller nöjda med sina betyg. Elever ur SEI-grupp 2 är nöjda med sina betyg. Ju lägre betyg eleverna har ju mindre nöjda är eleverna med sina betyg.

Tabell 3 Vad tyckte dina föräldrar om dina betyg från grundskolan?

	<i>Kön</i>		<i>SEI-grupp</i>				<i>Etnicitet</i>		<i>Betyg</i>		
	<i>Man</i>	<i>Kvinna</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>Svensk</i>	<i>Utländsk</i>	<i>Under</i>	<i>Medel</i>	<i>Över</i>
	3,8	4,0	3,5	4,2	3,7	3,4	4,0	3,7	2,6	3,8	4,3

Resultaten redovisas enligt gruppernas medelvärde. (1=Inte nöjda alls, 5=Mycket nöjda)

Skillnaden mellan könen och mellan elever med olika etnisk bakgrund är mycket små. Ju högre betyg eleverna har ju mer nöjda upplevde eleverna att deras föräldrar var med deras betyg. Elever ur SEI-grupp 2 upplevde att deras föräldrar var mer nöjda än eleverna ur SEI-grupp 1.

Tabell 4 Var det viktigt för dig vad dina föräldrar tyckte om dina betyg?

	<i>Kön</i>		<i>SEI-grupp</i>				<i>Etnicitet</i>		<i>Betyg</i>		
	<i>Man</i>	<i>Kvinna</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>Svensk</i>	<i>Utländsk</i>	<i>Under</i>	<i>Medel</i>	<i>Över</i>
	2,9	3,0	2,6	3,2	3,2	4,0	2,7	3,2	2,3	3,0	3,2

Resultaten redovisas enligt gruppernas medelvärde. (1=Inte alls, 5=Mycket)

Det inte finns någon tydlig skillnad mellan elevernas svar beroende på deras kön och etniska bakgrund. För samtliga grupper är det varken viktigt eller oviktigt vad deras föräldrar tycker

om deras betyg. Men för elever ur SEI-grupp 2 är det viktigare än för SEI-grupp 1 vad föräldrarna tyckte. Även betyget har betydelse. Ju högre betyg ju viktigare var föräldrarnas åsikt.

Tabell 5 Försöker dina föräldrar att påverka dina betyg?

	<i>Kön</i>		<i>SEI-grupp</i>				<i>Etnicitet</i>		<i>Betyg</i>		
	<i>Man</i>	<i>Kvinna</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>Svensk</i>	<i>Utländsk</i>	<i>Under</i>	<i>Medel</i>	<i>Över</i>
	3,6	2,8	3,5	3,5	3,5	2,3	3,2	3,5	3,6	3,3	3,3

Resultaten redovisas enligt gruppernas medelvärde. (1=Inte alls, 5=Mycket)

Kvinnor upplever i mindre grad än män att deras föräldrar försöker påverka deras betyg. Det verkar inte finnas någon skillnad alls hos elever ur olika SEI-grupper i denna fråga, men däremot upplever elever med utländsk bakgrund mer än elever med svensk bakgrund att föräldrarna försöker påverka deras betyg. Elever med betyg under medel upplever mer än elever med andra betyg att deras föräldrar försöker påverka deras betyg.

Tabell 6 Upplever du att dina föräldrar bryr sig om vad du får för betyg?

	<i>Kön</i>		<i>SEI-grupp</i>				<i>Etnicitet</i>		<i>Betyg</i>		
	<i>Man</i>	<i>Kvinna</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>Svensk</i>	<i>Utländsk</i>	<i>Under</i>	<i>Medel</i>	<i>Över</i>
	4,3	3,7	3,9	4,3	4,0	4,7	4,2	4,1	4,1	3,8	4,2

Resultaten redovisas enligt gruppernas medelvärde. (1=Lite, 5=Mycket)

Män upplever i större utsträckning än kvinnor att deras föräldrar bryr sig om vad de får för betyg. Av SEI-grupperna är det SEI-grupp 2 som i högre grad än SEI-grupp 1 upplever att deras föräldrar bryr sig. I övrigt ser vi inga tendenser.

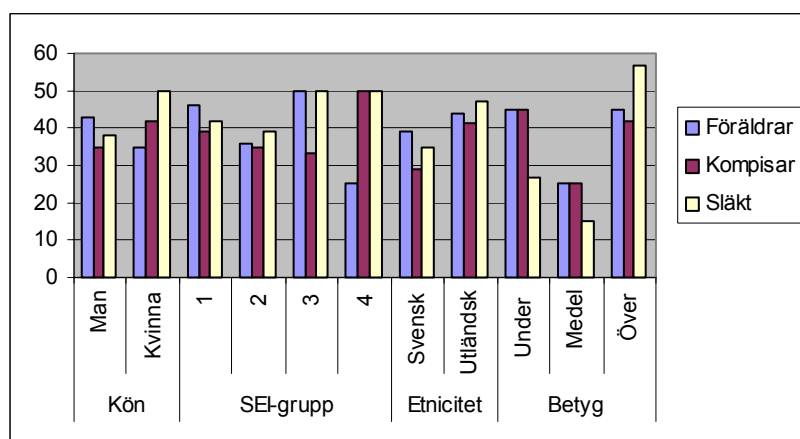
Tabell 7 Vad upplever du att dina föräldrar har för förväntningar på dina betyg?

	<i>Kön</i>		<i>SEI-grupp</i>				<i>Etnicitet</i>		<i>Betyg</i>		
	<i>Man</i>	<i>Kvinna</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>Svensk</i>	<i>Utländsk</i>	<i>Under</i>	<i>Medel</i>	<i>Över</i>
	3,8	3,9	3,6	4,0	3,7	4,3	3,7	4,0	3,3	3,4	4,1

Resultaten redovisas enligt gruppernas medelvärde. (1=Låga, 5=Höga)

SEI-grupp 2 upplever i större utsträckning än SEI-grupp 1 att deras föräldrar har höga förväntningar på deras betyg. Gruppen med utländsk etnicitet upplever i högre utsträckning än de med svensk etnicitet att föräldrarna har höga förväntningar. Elever med höga betyg uttrycker störst upplevelse av höga förväntningar från föräldrarna, sedan sjunker upplevelserna av förväntan i takt med betygen.

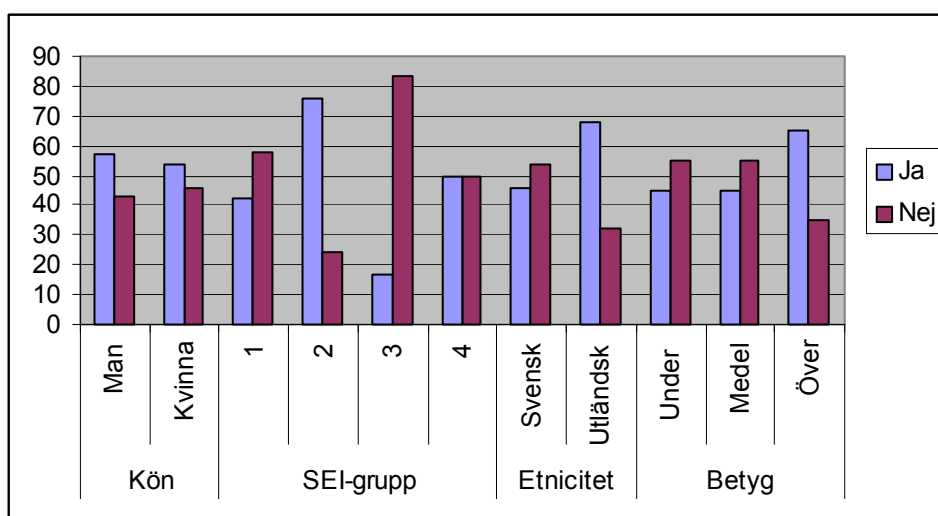
Diagram 6 **Upplever du att dina betyg påverkar hur du uppfattas av andra?**

Andel i procent av grupperna som svarade Ja på frågan.

Män upplever, i högre grad än kvinnor, att betygen påverkar hur de uppfattas av föräldrarna. Kvinnor däremot upplever i större utsträckning än männen att betygen påverkar hur de uppfattas av kompisar och släkt. SEI-grupp 1 upplever att betygen påverkar lite mer än SEI-grupp 2. Utländska elever upplever påverkan som starkare än svenska elever. Elever med betyg över medel upplever påverkan av släktens uppfattning som stor medan elever med medelbetyg och betyg under medel upplever att släktens uppfattning påverkas minst. Kompisars och föräldrars uppfattningar upplevs av elever med betyg under medel och elever med betyg över medel som höga men det förekommer inga större skillnader mellan grupperna. Elever med medelbetyg upplever att föräldrar, kompisar och släkt lägger mycket liten vikt vid betygen.

Diagram 7 **Påverkar dina betyg hur du ser på dig själv?**

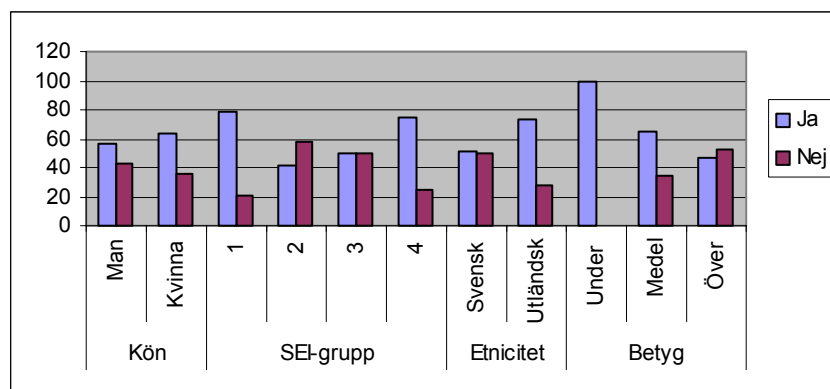

Resultatet presenteras i kolumnprocent. Summan av varje kolumn är 100%

Vi ser att det endast förekommer marginella skillnader mellan hur betygen påverkar män och kvinnors syn på sig själva. Män tenderar att lägga mer vikt vid betyget. Mellan SEI-grupp 1 och 2 är skillnaden markant. Det är 1/3 fler i SEI-grupp 2, i relation till SEI-grupp 1, som påverkas av betygen. Även mellan elever med svensk respektive utländsk etnicitet är skillnaden stor. Elever med utländsk etnicitet påverkas i betydligt högre grad än elever med svensk etnicitet. Elever med höga betyg påverkas i större utsträckning än elever med betyg under eller på medel.

Diagram 8

Har du något drömyrke?

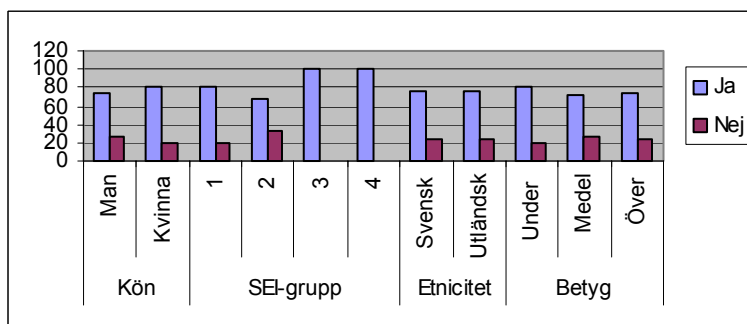

Resultatet presenteras i kolumnprocent. Summan av varje kolumn är 100%

Kvinnor har i högre utsträckning än männen ett drömyrke. I jämförelse med SEI-grupp 2 är det nästan dubbelt så många elever ur SEI-grupp 1 som har ett drömyrke. Elever med utländsk etnicitet har i högre grad än elever med svensk etnicitet ett drömyrke. Elever med betyg under medel har samtliga ett drömyrke. Andelen elever med ett drömyrke sjunker i takt med att betygen blir högre.

Diagram 9

Kommer du att arbeta med ditt drömyrke?

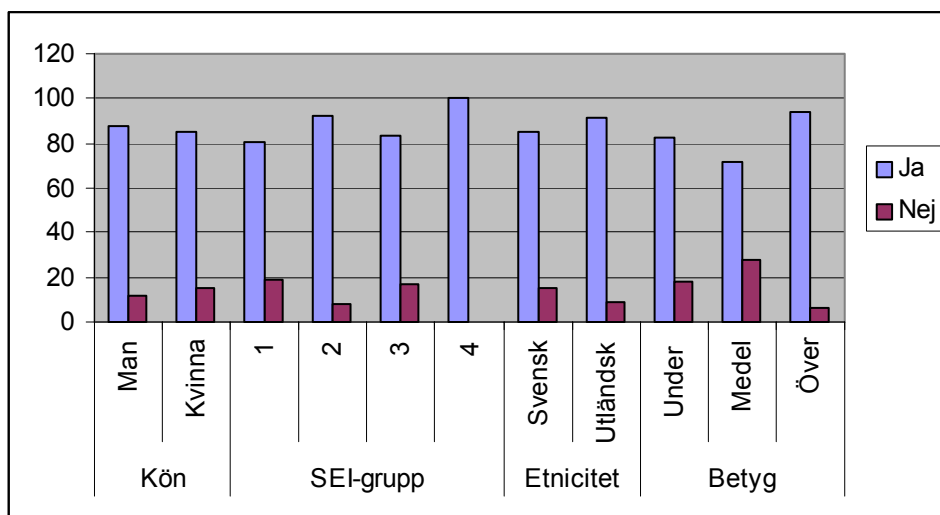

Resultatet presenteras i kolumnprocent. Summan av varje kolumn är 100%

Kvinnor tror i något större utsträckning än män att de i framtiden kommer att arbeta med sitt drömyrke. Det är en betydligt större andel av eleverna tillhörande SEI-grupp 1 än SEI-grupp 2

som tror att de kommer att arbeta med sitt drömyrke. I övrigt ser vi inga tydliga tendenser förutom att elever med betyg under medel i högre utsträckning än elever med medelbetyg eller övermedelbetyg tror att de kommer att arbeta med sitt drömyrke.

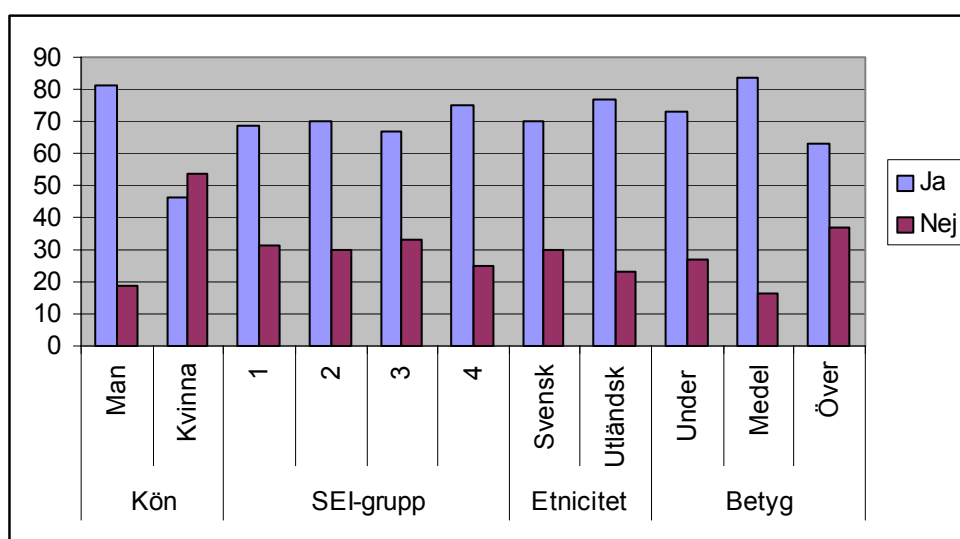
Diagram 10 Tror du att dina betyg påverkar dina valmöjligheter vid fortsatta studier eller yrkesval?

Resultatet presenteras i kolumnprocent. Summan av varje kolumn är 100%

Samtliga grupper tillmäter betygen stor betydelse för deras framtida valmöjligheter vad gäller studier och yrkesval.

Diagram 11 Har alla samma möjlighet att få bra betyg?

Resultatet presenteras i kolumnprocent. Summan av varje kolumn är 100%

Män anser i betydligt högre grad än kvinnor att alla har samma möjlighet att få bra betyg. Mellan SEI-grupperna ser vi inga stora skillnader men SEI-grupp 1 upplever i något mindre grad än SEI-grupp 2 att alla har samma möjligheter att få bra betyg. Något fler elever med utländsk etnicitet anser att alla har samma chans att få bra betyg. Elever med medelbetyg anser att alla kan få bra betyg i större utsträckning än elever med betyg under eller över medel. Elever med betyg över medel anser i lägst grad att alla har samma möjligheter.

RESULTATDISKUSSION

Vi kommer nu att sammanfatta de resultat som vi kommit fram till i redovisningen och speciellt peka på de resultat som hjälper till att besvara vår frågeställning. Genom att knyta samman resultaten med teoribakgrund och tidigare forskning diskuteras de resultat vi fått fram. Eftersom fokus för vår undersökning och för våra teorier och tidigare forskning ligger på klass och social reproduktion har vi valt att endast sammanfatta resultaten vi fått fram kring kön och etnicitet. Vi drar alltså inte några slutsatser från dessa variabler utan visar bara upp resultat som vi finner intressanta. De resultat som berör klass och social reproduktion kommer vi analysera för att få fram teoretiskt grundade slutsatser.

Som framkommit i tidigare forskning visar resultatet från undersökningen att det finns ett klart samband mellan betyg och social tillhörighet. Mer än dubbelt så många i SEI-grupp 2 har betyg över medel i jämförelse med SEI-grupp 1, se diagram 3.

Resultatet i vår undersökning visar att elever med utländsk etnisk bakgrund upplever att betygen och föräldrarnas åsikter har större betydelse för deras självbild än elever med svensk etnisk bakgrund, se tabell 4 och diagram 7. Föräldrar och betyg spelar också en större roll vid val av gymnasieprogram för elever med utländsk etnisk bakgrund, se diagram 4. De upplever även något högre förväntningar från föräldrarna än elever med svensk etnisk bakgrund, se tabell 7. Slutligen upplever elever med utländsk etnisk bakgrund i högre grad än elever med svensk etnisk bakgrund att betygen påverkar hur andra uppfattar dem, se diagram 6. Sammantaget visar detta resultat att betygen upplevs som viktigare och har större betydelse för elever med utländsk etnisk bakgrund än elever med svensk etnisk bakgrund.

Kvinnor upplever i lägre grad än män att föräldrarna försöker påverka deras betyg, se tabell 5. Män upplever att föräldrarna bryr sig mer om deras betyg än vad kvinnorna gör, tabell 6. Tvärt emot de två frågorna ovan ser vi ingen skillnad mellan män och kvinnors upplevelser av föräldrarnas förväntningar på deras betyg, tabell 7. Detta tyder på att kvinnor upplever att deras föräldrar bryr sig mindre om och i mindre utsträckning påverkar deras betyg än män, samtidigt som de upplever att föräldrarna har lika höga förväntningar som män upplever. På frågan om alla har samma möjlighet att få bra betyg anser en majoritet i samtliga grupper utom en att alla har samma möjlighet att få bra betyg om de vill. Undantaget är intressant. Det visade sig att kvinnor i endast hälften så stor utsträckning som män ansåg att alla hade samma möjlighet, se diagram 11.

Nu lägger vi kön och etnicitet åt sidan och ägnar oss åt att koppla samman våra teorier med resultaten som framkommit kring variabeln klass. Det visade sig att vid valet till gymnasieskolan upplevs betygen spela en ganska liten roll. Istället upplever eleverna att det är intresset som styr valet, se diagram 4. Intressen och de val man gör i livet är starkt kopplade till uppväxtmiljö. Enligt Bourdieu utvecklar olika grupper i samhället olika sätt att tänka, han kallar detta för habitus. Habitus medför att elevers val, handlingar och intressen i stor utsträckning är påverkade av den miljö de kommer ifrån. De val som eleverna upplever att de gör utifrån sitt eget intresse är med andra ord styrda av klasstillhörighet. Det finns en liten skillnad mellan den betydelse SEI-grupp 2 tillmäter betygen vid valet av program jämfört med SEI-grupp 1. Den skillnaden är dock inte stor nog att dra några slutsatser utifrån. Dessutom är det så att SEI-grupp 2 är överrepresenterade i gruppen med betyg över medel, se diagram 3. Den gruppen är också den som upplever att betygen spelar störst roll.

En stor majoritet av de tillfrågade anser att de var värda sina betyg i grundskolan, se diagram 5, vilket tyder på att eleverna uppfattar betygen som ett relevant och rättvist mått på sina kunskaper. Antalet elever med betyg över medel och antalet elever med betyg under medel som tycker att de är värda sina betyg är förvånande nog ungefär lika stort. Detta resultat kopplar vi till att ambitionsnivå är något som inte alltid fastställs av individen själv utan kan utgöras av den norm som råder i en viss grupp i vilken individen ingår. Bourdieu menar att skolan är ett sätt för de härskande klasserna att reproducera sin makt och sina värderingar. Skolan är därmed utformad på ett sätt som gynnar barn från medelklassen. De som har tillgång till såväl kulturellt, socialt och ekonomiskt kapital har ett försprång gentemot de som inte har kapitalen. Skolan och betygen är en metod för att legitimera makt. Det medför att barn med arbetarklassbakgrund (SEI 1) accepterar sina låga betyg som en bekräftelse på att rätt grupp i samhället innehar makten. Detta skulle kunna förklara varför elever med såväl låga som höga betyg ansåg att de fått de betyg de var värda.

På frågan om eleverna var nöjda med sina betyg från grundskolan framkommer att eleverna generellt sett är ganska nöjda med sina betyg, se tabell 2. De grupper som skiljer sig från mängden är elever med betyg under medel som inte är speciellt nöjda med sina betyg och elever från SEI-grupp 2 och elever med betyg över medel som är betydligt mer nöjda än genomsnittet. Dessa resultat är dock knappast förvånande. Att det är SEI-grupp 2 som är mest nöjd är inte heller det särskilt förvånande eftersom det är i denna grupp som vi återfinner eleverna med högst betyg. Det som är intressant med denna fråga är motiveringarna. De i SEI-grupp 1 som inte är nöjda med sina betyg skyller på lärarna. "Lärarna sög" är en kommentar som förekommer i olika variationer. Enligt Stensmos ansvarsdimension är det just

dessa elever som löper risk att utveckla en dålig självkänsla eftersom de lätt utvecklar en känsla av inlärd hjälplöshet. Han menar att elever med en stark självbild känner sig stolta när det lyckas. De elever, som förklarar framgångar respektive motgångar med faktorer som andra har kontroll över, känner sig tacksamma vid framgång. Eftersom deras motgångar respektive framgångar beror på andra kan de inte ta ansvar för motgångar men heller inte känna stolthet över sina framgångar. En annan vanlig kommentar från denna grupp är att de upplever en besvikelse över att de slitit hårt och verkligen gett allt men ändå inte belönats med bra betyg eller att de klarade sig och var nöjda med det. En elev uttrycker det som att betygen var ”högre än väntat men efter hårt arbete” en annan att han ”var nöjd för att jag inte hade några IG”. I SEI-grupp 2 är kommentarerna av en annan art. Eleverna upplever att de ”jobbade lagom mycket utan att bränna ut mig och fick det jag var värd” eller att de ”kunde ha fått högre betyg men fick det inte” eller att han/hon ”hade kunnat prestera ännu bättre men jag var nöjd”. Detta tyder på att elever ur denna SEI-grupp förklarar sina motgångar med interna faktorer som brist på ansträngning eller att man tillfälligt varit ur form, vilket betyder att man kommer att lyckas bättre nästa gång. Svaren utstrålar också bra självförtroende och en stark tillit till den egna prestationsförmågan. Vi anser att detta är ett tydligt exempel på hur skolan och betygen är bättre lämpade för medelklassbarn (SEI 2) än för elever från arbetarklassen (SEI 1).

Även på frågan om elevens föräldrar var nöjda med hans/hennes betyg var det SEI-grupp 2 som utmärkte sig som klart överrepresenterade bland dem som hade föräldrar som var nöjda, se tabell 3. Detta kan delvis bero på att dessa elever har höga betyg. En elev från SEI-grupp 2 med mycket höga betyg uttrycker i sin motivering den attityd som speglar gruppens svar då han skriver att betygen ”var ungefär som de hade förväntat sig”. SEI-grupp 1 uttrycker i sina motiveringar att föräldrarna inte bryr sig så mycket och att föräldrarna var nöjda med att de hade försökt. En elev från SEI-grupp 1 upplever att hans föräldrar var mycket nöjda och han motiverar detta med att ”jag hade inga IG och kom in”. Elever i SEI-grupp 2 upplever något högre förväntningar från föräldrarna i jämförelse med SEI-grupp 1, se tabell 7. Även betygen har betydelse för elevernas upplevelse av föräldrarnas förväntningar. Ju högre betyg, ju högre förväntningar, se tabell 7. Det existerar uppenbarligen stora skillnader mellan de krav som föräldrar från SEI-grupp 1 och 2 ställer på sina barn. SEI-grupp 2 föräldrarna har höga förväntningar på sina barn, vilket kan bero på att de är bekanta med utbildningsväsendet och är medvetna om den makt som utbildning och kulturellt kapital innebär, de känner sig nöjda när barnen presterar bra. Återigen går skillnaden att härleda till Bourdieus kultur och utbildningssociologiska perspektiv. Föräldrar som innehar mycket kapital anser det viktigare

med betyg än föräldrar till barn ur SEI-grupp 1. På frågan om det var viktigt vad föräldrarna tyckte om betygen framkommer skillnader mellan de olika SEI-grupperna då SEI-grupp 2 upplever det som något viktigare än vad elever från SEI-grupp 1 anser, se tabell 4. Även då det gäller betygen fanns skillnader. Ju högre betyg ju mer avgörande är föräldrarnas åsikt. Vi drar slutsatsen att även detta beror på social miljö och tillgången till kapital.

På frågan om föräldrarna försöker påverka elevernas betyg, är fördelningen mellan SEI-grupperna mycket jämn men i motiveringarna finns ändå en skillnad mellan på vilka sätt föräldrarna försöker påverka, se tabell 5. Elever ur SEI-grupp 2 ger i sina motiveringar uttryck för att de upplever föräldrarnas påverkan som omtanke och uppmuntran medan SEI-grupp 1 oftare upplever att föräldrarna gnäller och tjar. Elever ur SEI-grupp 2 uttrycker att föräldrarna ”vill att jag ska plugga mer i framtiden” och att ”de hjälper mig när de har tid”. Elever från SEI-grupp 1 upplever att föräldrarna ”tjatade att jag var tvungen att plugga för att komma in” eller att ”morsan tjar, farsan säger inget”. Detta resultat stämmer överens med tidigare forskning som visar att barn till välutbildade föräldrar umgås med sina barn på ett mer undervisande och intellektuellt sätt. Men också att elever i SEI-grupp 2 växer upp i en miljö där det anses positivt att plugga och anstränga sig. Kunskap är något som värderas högt i den miljö de lever i, kunskap och utbildning är en naturlig del av vardagen. Medelklassbarn får på ett helt annat sätt omedelbar respons från omgivningen och nytta av sina kunskaper. De utvecklar därför ett habitus som inkluderar utbildning. Föräldrarna vet hur viktig utbildningen är och vet också hur man på bästa sätt uppmuntrar och stöttar. Barn ur SEI-grupp 1 saknar i många fall kapital av alla former och ser därmed ingen direkt nytta av utbildningen. Kunskap och bildning är inget som genererar hög status i deras umgängeskrets. Föräldrarna tvingas tjata och gnata för att få eleverna att prestera, men eftersom studier inte är en naturlig del av det habitus som eleverna utvecklat ger det ofta inga resultat.

Resonemanget ovan bekräftas ytterligare av resultatet på frågan om huruvida föräldrarna bryr sig om vad eleverna får för betyg. Elever ur SEI-grupp 2 upplever i något större utsträckning att deras föräldrar bryr sig, se tabell 6. Även betygen har betydelse för hur eleverna har svarat på denna fråga. Elever med betyg under eller över medel upplever att föräldrarna bryr sig mer. Vi har tidigare satt ett samband mellan hur föräldrarna påverkar elevernas betyg och variablerna SEI-grupp och betyg. Därför förefaller det troligt att elever med betyg över medel har fått hjälp och stöd av sina föräldrar och därmed upplever att dom bryr sig medan elever med betyg under medel har föräldrar som är oroliga för att deras barn inte skall bli godkända och därmed upplever att deras föräldrar bryr sig.

Ca 40 % av eleverna i både SEI-grupp och SEI-grupp 2 tycker att betygen påverkar hur de uppfattas av föräldrar, kompisar och släkt, se diagram 6. Den största skillnaden finns i variabeln betyg, där framför allt elever med betyg över medel och under medel upplever att betygen är av betydelse för hur andra uppfattar dem. Vi antar att eleverna känner sig mer förknippade med sina betyg när betygen på något sätt avviker från majoriteten. Att resultaten är så lika mellan de lika SEI-grupperna skulle därmed kunna bero på att det är en stor skillnad mellan betygen i dessa grupper. SEI-grupp 1 domineras av betyg under medel medan de flesta betygen över medel återfinns i SEI-grupp 2. Därmed blir elever ur SEI-grupp 1 uppmärksammade för sina dåliga prestationer medan SEI-grupp 2 uppmärksammas för sina framgångar. Detta är något som troligtvis påverkar elevernas självbild på ett negativt respektive positivt sätt. Medelklasseleverna stärks i sin självbild och sitt självförtroende medan arbetarbarnen återigen får en bekräftelse på att de inte duger. Bourdieu beskriver denna känsla och bekräftelse av underlägsenhet, som betygen bidrar till hos arbetarklassen, som en del i en internalisering. Det dåliga självförtroendet leder till att arbetarbarnen accepterar och anpassar sig till det som förväntas av dem, de faller in i sin klassroll. Bourdieu menar att de därmed utsätts för symboliskt våld. Vi menar att betygen är att betrakta som en sorts symboliskt våld när de leder till dåligt självförtroende och bibehållandet av samhälliga maktstrukturer. Liljeqvist menar att detta är en del i den dolda läroplanen. Den går emot den officiella läroplanen genom att istället för att fostra kritiskt tänkande individer sträva efter att anpassa dem till ett samhälle byggt på konkurrens. I en sådan skola och ett sådant samhälle fungerar betygen som ett verktyg för sortering och gallring.

På frågan om betygen påverkar hur eleverna ser på sig själva är det nästan dubbelt så många i SEI-grupp 2 som har svarat Ja i jämförelse med SEI-grupp 1, se diagram 7. Detta resultat tyder på att självuppfattningen inte endast skapas genom vår perception av hur andra uppfattar och värderar oss, utan också indirekt genom att eleverna övertar andras normer och använder dess för utvärdering av sig själv. Om eleven betraktar skolan och lärarna som sätter betyg som signifikanta andra och därmed sätter stor tilltro till betygen som en rättvis bedömning av dem är det troligt att deras självbild därmed blir mycket påverkad av betygen. Det faktum att det att elever ur medelklassen påverkas mest beror troligtvis på att dessa elever på grund av sin goda självbild har lättare för att ta till sig positiva omdömen. Betygen är också som vi tidigare nämnt viktigare i en miljö där utbildning och kunskap värderas högt. Eleverna i SEI-grupp 1 lägger inte så stor vikt vid betygen eftersom de inte är eftertraktade i den miljö de lever i.

På frågan om eleverna har något drömyrke, och som syftade till att undersöka hur eleverna ser på sina livschanser och framtidsmöjligheter var det en markant skillnad mellan de båda SEI-grupperna 1 och 2. Dubbelt så många från SEI-grupp 1 som i SEI-grupp 2 svarade Ja på frågan, se diagram 8. Även typen av yrken som eleverna drömde om skilde sig mycket åt. Bland eleverna från SEI-grupp 2 är det många som drömmer om att arbeta med välutbildade jobb som psykologer, pilot eller civilingenjörer, flera nämner också vikten av att det ska vara ett jobb som betalar bra och som är kul. Den mest framträdande skillnaden i en jämförelse med SEI-grupp 1 är att dessa elever antingen drömmer om ett yrke som inte kräver vidare studier eller att drömyrket är av typen rockstjärna och racerförare. Intressant är också att SEI-grupp 1 i högre utsträckning än SEI-grupp 2 tror att de kommer att arbeta med sina drömyrken i framtiden, se diagram 9. Vi tolkar detta som ett mycket tydligt exempel på hur stark klassidentiteten är i de båda grupperna. Eleverna från arbetarklassen har mer högtflygande drömmar, gemensamt för dessa är att de inte kräver någon högre utbildning.

Vilken vikt tillmäter då eleverna betygens påverkan av deras framtida valmöjligheter? Samtliga grupper anser att betygen påverkar mycket, se diagram 10. Resultatet i sig är inte överraskande, eftersom bra betyg är ett måste för att komma in på t ex. högskolan, men det är intressant när man betänker olikheterna mellan de olika grupperna. SEI-grupp 2 upplever att betygen möjliggör en högskolekarriär där höga betyg krävs. Över huvud taget verkar det självklart för de flesta i denna grupp att de ska läsa vidare. Elever ur SEI-grupp 1 anser att det främst är möjligheterna till ett bra jobb som påverkas av betygen, få nämner högskolestudier som en möjlighet.

Sammanfattningsvis kan sägas att betygen har stor betydelse för de ungas bild av sig själva och därmed upplevelsen av framtidsutsikter eftersom identitetsuppbyggnaden störs om vi får signaler genom t ex betyg att vi inte duger. Eftersom läraren troligen räknas till en av våra signifikanta andra så är det stor chans att de bedömningar som görs i skolan är viktiga för oss. På det sättet kan en elev hamna i en god cirkel eller ond cirkel. Den goda cirkeln innebär att eleven genom bra betygen får veta att hon/han duger. Dessa positiva signaler förstärker elevens självbild och bidrar till en bra självbild, medan negativa bedömningar i form av dåliga betyg, ger eleven signaler om att han/hon inte duger, vilket leder till sämre självbild, och därmed sämre prestationer. Det är också de elever som befinner sig i den onda cirkeln som drabbas hårdast av att skolan för alla i läroplanen inte existerar i verkligheten liksom vi tidigare tagit upp. Detta gör det ännu svårare för elever med låga betyg att projicera skulden på någon annan än sig själv, eftersom svenska skolan enligt läroplanen ger alla en likvärdig chans.

Vi anser att de resultat som framkommit i vår undersökning är mycket intressanta och viktiga för samhällsdebatten. Klasskillnader är fortfarande trots enorma förbättringar och satsningar mot ett mer jämlikt samhälle ytterst aktuella. Även kring kön och etnicitet framkom intressanta resultat. Det faktum att vi valde att inrikta och fokusera vår undersökning på just klass och social reproduktion av denna medförde att vi inte analyserade betygens påverkan på elever med olika kön och elever med olika etnicitet. Vi anser dock att båda dessa områden är oerhört viktiga. Därför vore båda områdena ytters relevanta för djupare analyser med teoriansknytning. Det finns exempelvis genus och maktteorier utifrån vilka man troligen skulle kunna genomföra intressanta analyser.

Avslutande diskussion

Undersökningen visar att skillnaden mellan hur elever med arbetarklassbakgrund och elever med medelklassbakgrund upplever att de påverkas av betyg är ansevärd. Vi förklarar detta med att betyg inte innebär höjd status hos arbetarklassen och därför inte är speciellt eftertraktade. Eftersom arbetarklassen (SEI 1) i många fall är kapitalsvag och medelklassen (SEI 2) kapitalstark betyder det att betyg inte är en viktig del av det habitus som arbetarklassen utvecklat. Därmed får de lägre betyg och är också ganska nöjda med de betyg de får. Det innebär också att betygen för elever från arbetarklassen inte direkt påverkar deras självbild, men de dåliga betygen är en bekräftelse på något som de redan vet. De har dessutom ofta långt innan betygen kommer in i bilden satt sina mål och planerat sin framtid utifrån sitt habitus.

Elever från medelklassen växer upp med vetskapen att bra betyg är viktigt, detta subjektiva medvetande i kombination med föräldrarnas förväntningar och uppmuntran redan från tidig ålder leder till att dessa elever anstränger sig för att skaffa sig bra betyg. De påverkas alltså mer av betygen eftersom de är viktigare i den miljö de lever i.

Genom att skolan behåller betygen som sorteringsmekanism för att dela upp eleverna så använder man sig av ett undervisningssätt som gynnar medelklassen. Dessa elever är uppfostrade enligt en tankemodell, och har växt upp i en miljö, där alla kapital varit tillgängliga. De har lärt sig skolans språk och skolans tankesätt. De har genom föräldrar och umgänge lärt sig vilken sorts kunskap det är som premieras och dessutom belönats för sina ansträngningar.

I skolan utkämpas en ständig kamp mellan två olika huvudsakliga uppfattningar. Den ena är utbildningsväsendets som har som uppgift och mål att fostra självständiga och demokratiskt tänkande individer, den andra är näringslivets som har intresse av att hålla utbildningsnivån på en lagom nivå för att inte all framtida arbetskraft ska bli för kvalificerad, för flexibel och för ifrågasättande. I kollisionen mellan dessa motsatta ideologier tar skolan genom det fortsatta användande av betygen som bedömnings och sorteringsmekanism tydligt ställning för näringslivet. Det faktum att betyg fortfarande nyttjas kan endast tolkas som att skolan vill gynna den grupp i samhället som lärt sig att utnyttja sociala relationer och kapital för att säkra sina egna maktpositioner i samhällshierarkin.

Är det verkligen skolans roll att sortera och bedöma elever? Vad säger det om samhället syn på kunskap? Kanske bör skolan granska och betänka betygens funktion i den moderna skolan. Går de budskap som betygen förmedlar verkligen ihop med den demokratiska människosyn som läroplanerna förmedlar? Om samhället och arbetsmarknaden kräver ett verktyg för sortering av medborgarna borde detta verktyg kanske återfinnas på just arbetsmarknaden och inte i skolan?

Betygens förespråkare nämner ofta disciplin, kontroll och motivation som argument. Vi hävdar dock att dessa skäl för betyg är ganska svaga. Istället menar vi att betyg försvårar och omöjliggör ett rättvist kunskapsinhämtande. Betygen medför en anpassning till skolans mall vilket innebär att eleverna istället för att söka kunskap söker passa in i mallen. Mallen är utformad efter medelklassens habitus och ger därför ett ointagligt försprång för elever med den bakgrunden. Elever från arbetarklassen tvingas kämpa med att förstå mallen innan de kan inhämta kunskap och bra betyg.

I och med att den officiella läroplanen förmedlar demokratiska värden och bilden av skolan som en institution som ger alla samma möjligheter är det också den bild som allmänheten betraktar som sann. När de som saknar kapital och makt börjar uppfatta denna bild som verklighet har de också omedvetet godkänt den dolda läroplanen.

Hur kommer det sig att skolan trots att officiella läroplaner genomsyras av värderingar som respekt för allas lika värde och den unika individen år efter år fortsätter att jämföra och sortera eleverna. Ett system som bidrar till att vissa elever får bekräftelse på att de duger medan andra får en bekräftelse på motsatsen.

Skolan måste ta sitt ansvar och erkänna sin roll som ett av de viktigaste maktinstrumenten i samhället. Likväl som skolan måste medge sin viktiga position måste utbildningsväsendet på allvar diskutera betygens roll i samhället. Betyg är makt.

LITTERATURFÖRTECKNING

Referenser

Ahlgren, Rose-Marie (1991) *Skolelevers självvärdering*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Andersson, Heine och Kaspersen, Lars Bo (1999). *Klassisk och modern samhällsteori*. Lund: Studentlitteratur.

Andersson, Håkan (1980). *Vilka elever säger vad om betyg?* Universitetet i Umeå.

Andersson, Håkan (1987) *Skolbetygens betydelse i skolan och vid övergången till arbetslivet: några empiriska studier inom skola och arbetsliv*. Umeå Universitet

Andersson, Håkan (1999). *Varför betyg? Historiskt och aktuellt om betyg*. Lund: Studentlitteratur.

Askling, Berit och Danielsson, Christina (1993) *Gymnasieelever om skolbetyg och högskoleprov*. Universitet i Linköping.

Bunar, Nihad (2001). *Skolan mitt i förorten*. Fyra studier om skola, segregation, integration och multikulturalism. Stockholm: Symposion.

Egidius, Henry (2001). *Skola och utbildning: i historiskt och internationellt perspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur

Hallerdt, Britt (1995). *Studieresultat och social bakgrund*. En översikt över fem års forskning. Stockholm: Skolverket.

Jacobsson, Eva och Lagerlöf, Ingvar (2005) *Skolverket vill ha betyg från sjuan*. Lärarnas tidning, nr 10/2005.

Jönsson, Ingrid (1999). *Skola-fritid-framtid*. Lund: Studentlitteratur.

Liljeqvist, Kurt (1994). *Skola och samhällsutveckling*. Lund: Studentlitteratur.

Måhl, Per (1991) *Betyg- men på vad?* Stockholm: HLS Förlag

Patel, Runa (2003). *Forskningsmetodikens grunder: att planera, genomföra och rapportera en undersökning*. Lund: Studentlitteratur.

Skolverket (2005). *Elever med utländsk bakgrund*. Stockholm: Edita.

Stensmo, Christer (1997). *Ledarskap i klassrummet*. Lund: Studentlitteratur.

Vogel, Joakim (1987). *Det svenska klassamhället – levnadsförhållanden 1975-85*. Rapport nr. 50. Statistiska centralbyrån.

Wedman, Ingemar (1983). *Utbildningsforskning, FoU rapport 48. Den eviga betygsfrågan: Historiskt och aktuellt om betygssättningen i skolan*. Stockholm: Liber Utbildningsförlaget

Övrig litteratur

Aronsson, Åke (1994): *SPSS för Windows – en introduktion*. Lund: Studentlitteratur.

Lgr 94, www.skolverket.se

